

Eszterházy Károly Főiskola

Természettudományi Kar

Földrajz Tanszék

A helyi erőforrásokon alapuló önellátásra való törekvés a LEADER programban

Készítette:

Fejes Richárd Zsolt

Geográfus Msc szakos hallgató

Témavezető: Ruszkai Csaba, adjunktus, Eszterházy Károly Főiskola

Eger, 2012. december 10.

Tartalom

Bevezetés.....	4
1. Témaválasztás indoklása	6
2. Hipotézis.....	6
3. A vidékfejlesztési politika háttere	8
3. 1. Az Európai Unió vidékfejlesztési politikája.....	11
3. 2. A hazai vidékfejlesztés rövid áttekintése.....	12
3. 3. Az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (ÚMVP) ismertetése.....	14
3. 4. A vidéki térségek fejlettsége és a vidéki foglalkoztatottság.....	15
4. A helyi gazdaság önellátásának szektorális alapjai	17
5. A LEADER program bemutatása	18
5. 1. A LEADER, mint közösségi kezdeményezés három megvalósítási szakasza	19
5. 2. LEADER 2007-2013.....	21
5. 3. A helyi akciócsoportok térségfejlesztési súlya.....	22
6. A helyi erőforrások jelentősége a vidékfejlesztésben.....	24
6. 1. A megújuló energiák, mint alapvető jelentőségű helyi erőforrások.....	25
6. 2. Helyi erőforrásból helyi termék.....	26
6. 3. Helyi identitás Magyarországon és külföldön.....	27
7. A LEADER program szerepe a térségi önellátás megteremtésének elősegítésében a kiválasztott akciócsoportokban.....	31
7. 1. A kutatási célterületek bemutatása	31
7. 1. 1. Az Eger Vidék Kincsei Egyesület Helyi Akciócsoport átfogó ismertetése.....	31
7. 1. 2. A skóciai Rural Aberdeenshire Helyi Akciócsoport által lefedett terület bemutatása	35
7. 2. A Helyi Vidékfejlesztési Stratégiák és fő célkitűzéseik, különös tekintettel a gazdasági autonómia elősegítésére.....	38
7. 2. 1. Az Eger Vidék Kincsei Helyi Akciócsoport stratégiája és a fő prioritások	38
7. 2. 2. A skóciai Rural Aberdeenshire Helyi Akciócsoport fejlesztési terve	39

7. 3. A helyi erőforrások és az önellátásra való törekvés megjelenése a két akciócsoport tevékenységében.....	42
8. Prominencia interjú értékelése.....	46
9. Az angol nyelvű szakmai kérdőív eredményei.....	49
10. Konklúzió a kutatásról, a helyi erőforrásokon alapuló önellátásra való törekvésről és a LEADER program hatékonyságáról.....	51
Mellékletek	54
Irodalomjegyzék	73

Bevezetés

A globális gazdasági verseny nagy vesztesei a perifériára szorult, jellemzően falusias jellegű régiók, viszont ezek a térségek jelentős potenciállal rendelkeznek ahhoz, hogy kiaknázzák létfeltételeik biztosításához szükséges helyi erőforrásaikat, ezáltal enyhítsék gazdasági függésüket. Ezek a perifériális régiók egyébként fontos láncszemei a globális magtérségek fejlődésének, mint olcsó nyersanyag és munkaerőforrások, de sajnos anélkül kényszerülnek ebbe a szerepbe, hogy bármi érzékelhető haszon realizálódhasson az adott térségben. Ennek oka legfőképpen a torz értékteremtési láncolatban gyökeredzik, - vagyis a termelés, a feldolgozás, és a kereskedelem bevételei részben vagy egészben nem az adott régiót gazdagítják. Mindhárom gazdasági szektor teljes regionális függetlenítése roppant nehéz feladat, és sok esetben nem is indokolt, de egy-egy helyi termék és helyi szolgáltatás esetében megfelelő jogszabályi környezettel, átgondolt gazdaságpolitikával jelentős nyereséget tarthatunk a régióban, erősítve a térség gazdaságát, biztosítva jövőjét, társadalmi kohézióját. Kutatásom célkitűzéseként a LEADER program által kínált önellátási lehetőségeket vizsgálom meg egy kiválasztott magyar és skót akcióterületben.

A gazdasági környezet sokszínűbbé tételét, a perifériális, alapvetően falusias jellegű térségek felzárkóztatását hívatott elősegíteni az Európai Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alap LEADER súlyponti tengelye. A program olyan újszerű, és összetett megközelítésű szemléletmódot alkalmaz, amely lehetőséget teremt a régiók számára gazdasági önállóságuk megteremtésében, népességük megtartásában, életminőségük javításában. Számos külföldi példa létezik arra, hogy egy-egy vidéki térségben hogyan sikerült dinamizálni a feledésbe merült vagy figyelmen kívül hagyott gazdasági tevékenységek felfuttatását, amelytől sokkal hatékonyabbá vált a régió erőforrásainak kihasználása és a bevételek, valamint a jövedelmek helyben tartása. Némely esetben egész gazdasági szektorokat sikerült helyben függetlenné tenni, ilyen pl. az energiaellátás, az élelmiszertermelés, bizonyos iparcikkek előállítása. Munkám első fázisaként készítettem egy problémafát (*1. ábra*), melynek lényege, hogy meghatároztam a perifériára szorult vidéki térségek fő problémáját, mely a nagymértékű kiszolgáltatottság majd ez után, hogy milyen kisebb alproblémák kialakulása vezetett ideáig.

1. ábra:

A vidéki térség problémafája

Forrás: Saját szerkesztés

Kutatásom során egy Észak-magyarországi LEADER akciócsoport és egy skóciai helyi akciócsoport tevékenységét kívánom megvizsgálni a gazdasági autarkia iránti törekvés megvalósítását alapul véve. Munkám két fő részből áll, az elsőben a hazai és a nemzetközi szakirodalmat ismertetem röviden. Ebben a részben az egyes fejezetek végén feltüntettem, mely irodalmi források feldolgozása alapján készítettem az adott téma bemutatását. Mivel fontosnak tartom a nemzetközi szaknyelv ismeretét, néhány szakkifejezést angolul is ismertetek. A második fő részben (7. fejezettől) a saját kutatásom módszereit, eszközeit és eredményeit tárom az olvasó elé, mellyel reményeim szerint hozzá tudok járulni a vidékfejlesztés ma még nem létező minőségbiztosítási feltételeinek bizonyos alapjainak előkészítéséhez és a LEADER program egyedülálló régiófejlesztési lehetőségeinek hazánkban még újszerűnek tűnő bemutatásához, amely az új szakaszra történő felkészülésben adhat ötleteket a tervezők számára.

1. Témaválasztás indoklása

Azért esett erre a témára a választásom, mert nem csak érdekel, de szívügyemnek is tartom a – sokszor önhibáikon kívül – perifériára szorult vidéki térségek felzárkóztatását, gazdasági függőségük mérséklését és a helyi erőforrások megfelelő felhasználását. Ezért igyekeztem olyan kutatási témát és célt kitűzni magam elé, mellyel ezeket együttesen érintem. Úgy gondolom, ahhoz, hogy ezek a vidéki térségek fejlődésnek induljanak és a lakosság jó(l)léte javuljon, elengedhetetlen, hogy minél nagyobb mértékben hasznosítsuk a helyben fellelhető erőforrásokat. Mindezt csakis környezettudatosan és fenntarthatóan tehetjük. Ezek lehetővé teszik, hogy egyes gazdasági ágazatok önellátóbbá váljanak és ezzel jelentős hasznot tudunk helyben tartani, mely ma igen ritka sajnós. Szükségemnek érzem, hogy elinduljon (nem csak) Magyarországon egy – iskolai keretek közötti és azokon kívüli – társadalmi tudatformálási folyamat, melynek fontos eleme a környezettudatosság és a helyben fellelhető, jól hasznosítható erőforrások hatékony kiaknázása. Erre azért van egyre égetőbb szükség, mivel a falusias régiók még nagyobb mértékben elszenvedik a pénzügyi válság hatásait, de paradox módon saját erőforrásaik intenzívebb kihasználásával nagyobb eséllyel függetlenekedhetnek attól. Ez pozitív hatással lehet a helyben élő fiatalok jövőképeinek megszilárdításában, de általános hatásként a helyi infrastruktúra megőrzésében, javításában is óriási szerepet játszik.

Munkám során igyekszem figyelembe venni és hasznosítani a tanulmányaim alatt elsajátított szakmai ismereteket és a korábban magam által végzett kutatás eredményeit és a tapasztalataimat.

2. Hipotézis

Az Európai Unió vidékfejlesztési politikája tág teret biztosít a tagállamok számára. Ez a LEADER programban tapasztalt országok számára pozitívumokat jelent, azonban az újonnan csatlakozott, a programban korábban jelentős tapasztalatokat szerezni nem tudó tagállamok – mint például Magyarország – számára már számos negatívummal bír. A LEADER-nek már nincs meg a korábbi szerepe, hiszen alá lett rendelve a többi EMVA-tengelynek, mely a program felhígulását eredményezte. Ezt a Régiók Bizottsága is

nehezményezte. A helyi erőforrások megfelelő kiaknázása képes élnkíteni a helyi gazdaságot, képes elérni, hogy a profit minél nagyobb hányada a térségben maradjon és képes emelni a vidéki életszínvonalat, valamint a helyi erőforrások az önellátásra való törekvés stabil alapját képezik. Alapvető célom a LEADER eszkörendszerének és hatékonyságának feltárása az egyes gazdasági szektorok önellátóvá válásában. Célom annak kiderítése is, hogy az akciócsoporthok milyen mértékben tartják szükségesnek a gazdasági függetlenedést, az önellátó térség alapjainak lefektetését. Továbbá a falusias jellegű területek kitörési pontját jelenthetik a helyi termékpályák kialakítása és a helyi humán erőforrás megfelelő alkalmazása. Egy új trend fog kialakulni a növekvő népességű és emiatt fokozódó élelmiszerigényű, a globális felmelegedés hatásaitól szenvedő Földön, ahol egyre nagyobb jelentőséget kell tulajdonítani a helyi erőforrások gazdaságfejlesztő erejének. A 2. ábrán látható célfa gyakorlatilag a problémafordítottja. A fő cél meghatározása alatt helyezkednek el a kisebb célok, melyeket, ha egymásra építve, fokozatosan sikerült elérni, akkor hosszútávon teljesíthető a fő cél.

2. ábra:

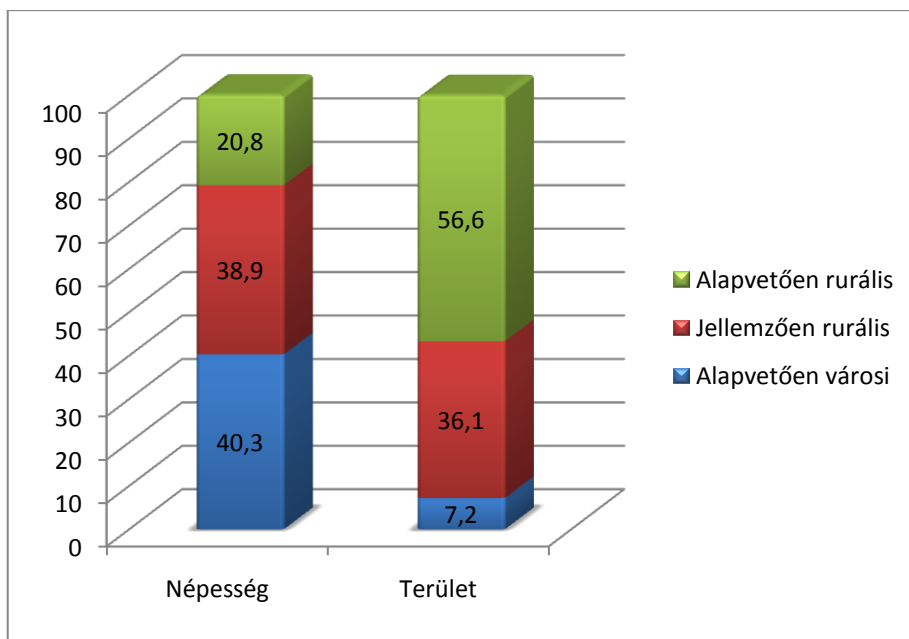
A perifériára szorult rurális térségek célfája

Forrás: Saját szerkesztés

3. A vidékfejlesztési politika háttere

Ahhoz, hogy a vidékfejlesztéssel érdemben foglalkozni tudjunk, előbb tisztázni kell, mi is az a vidék. A *rural* a latin „*rus*” szóból ered, mely teret jelent. A ruralitás egy kulturális minta, a falvakra jellemző térbeli és társadalmi tulajdonságok elvont összege. A vidék egy nehezen meghatározható fogalom, ez számos problémát okoz egész Európában. Más az értelmezése Európa egyes részein és egy-egy tudomány által. (KOVÁCS 2012) Magyarország esetében például az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló 1997. évi CXIV. törvényben a „*vidék*” szó nem is szerepel. A területfejlesztésről és területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény sem definiálja egyértelműen a vidéket. A széles körben elfogadott OECD (Organization for Economic Cooperation and Development – Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet) szerinti meghatározás a vidéki térségek két szintjét különbözteti meg, a települések és a régiók szintjét. E szerint a rurális települések azok, ahol a népsűrűség 150fő/km² alatt van. A régiók esetében pedig a vidékiként definiált településeken élők aránya alapján különítette el az alábbi három kategóriát:

- Alapvetően rurális jellegű térség (predominantly rural area):
 - *a vidéki településeken élők aránya több, mint 50%*
- Jellemzően rurális térség (significantly rural area):
 - *a vidéki településeken élők aránya 15-50% közt van*
- Alapvetően városi jellegű térség (predominantly urbanised area):
 - *a vidéki településeken élők aránya kevesebb, mint 15%*

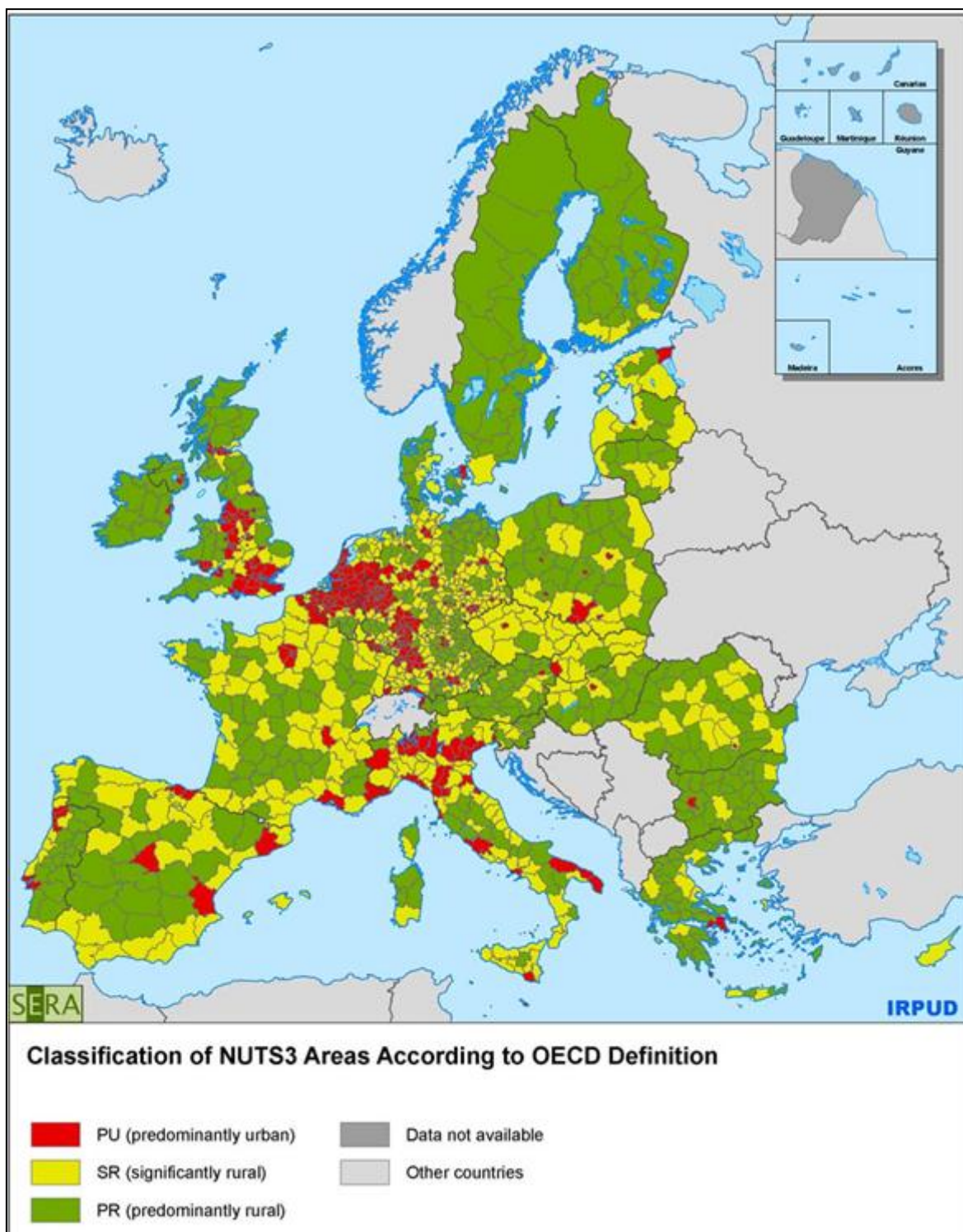
3. ábra:

Az EU népességi és területi megoszlása az OECD besorolása alapján (%)

Forrás: Saját szerkesztés COPUS (2006) alapján

A 3. ábra mutatja, hogy milyen arányban oszlik meg az Európai Unió vidéki területe és népessége, továbbá a 4. ábra egy térképpel nyújt segítséget, hogy még inkább átfogó képet kaphassunk a területi megoszlásról.

Magyarországon a $120\text{fő}/\text{km}^2$ alatti népsűrűségű területek minősülnek vidéki településeknek. (STAROSTA 1994, KOVÁCS 2012); (<http://www.terport.hu>, <http://ec.europa.eu>, <http://www.videkfejlesztés.net>)

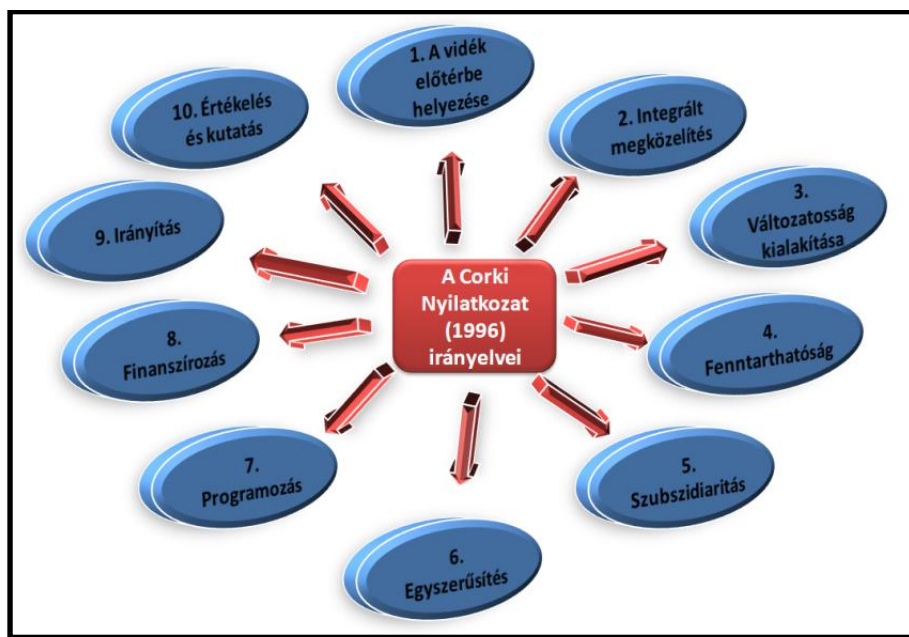
4. ábra:

NUTS 3 szint beosztása az OECD definíciója szerint

Forrás: COPUS (2006)

3. 1. Az Európai Unió vidékfejlesztési politikája

Az elmúlt évtizedekben Európa fejlett országaiban felismerték, hogy a rurális térségek hanyatlása az egész társadalomra káros hatással van. Több európai országban is nagy tömegeket megmozgató kezdeményezések születtek a vidék megmentésért, fejlesztéséért, természeti és kulturális értékeinek felismeréséért, megőrzéséért. (KOVÁCS 2012) Többek közt ezek hatására az Európai Tanács létrehozta 1994-ben a Rurális Térségek Európai Chartáját, mely lefektette a vidékfejlesztés alapelveit. Ezek az alapelvek közül a legdominánsabbak a versenyképes mezőgazdaság és erdészet, az egészséges környezet és a kulturális hagyományok megőrzése. A következő lépés az európai vidékért az 1996 őszen elfogadott Corki Nyilatkozat, mely tíz pontban foglalja össze a vidékpolitika irányelveit, ezt szemlélteti az 5. ábra.

5. ábra:

A Corki Nyilatkozat irányelvei

Forrás: Saját szerkesztés

Az Európai Gazdasági Közösség (EGK) létrejöttékor az alapító tagállamok szükségesnek látták a primer szektor koordinálását, így jött létre az Európai Szén és Acélközösség, majd később az EGK-val a Közös Agrárpolitika (Common Agriculture Policy – CAP). Az elmúlt évtizedekben jelentős változások következtek be a világ gazdaságában, erre többszöri CAP - reformmal igyekezett reagálni az Európai Unió. A

szakértői számítások azt mutatták a 2004. évi csatlakozások idején, hogy az EU15-ök mezőgazdasági termelése a terület alapú támogatások nélkül közel 30%-kal csökkenne és importra szorulnának. A három fejlődési szakaszon átment CAP legfontosabb célja az EU mezőgazdasági versenyképességének növelése, a gazdáknak tisztességes életszínvonal biztosítása és a fogyasztók élelmiszerekhez – biztonságosan és megfizethető áron – való hozzájárása. Az EU a CAP mellett a kohéziós politikára is nagy hangsúlyt fektet a 2007 és 2013 közötti időszakban, melynek fő célja a gazdasági és társadalmi egyenlőtlenségek enyhítése.

Számos lehetőség van az együttműködésre a mezőgazdaság és a vidékfejlesztés között, de gyakran problémák adódnak a nem megfelelő fogalommeghatározások miatt. Ahhoz, hogy az agrárium és a vidék összhangban tudjon haladni a fejlődés útján, meg kell, hogy értsük: a vidék többet jelent, mint pusztán a mezőgazdaság és nem hierarchikus viszonyról van szó. Ugyanakkor nem szabad megfeledkeznünk a mezőgazdaság és a vidékfejlesztés közös pontjairól sem. A mezőgazdaság és a vidék nem ugyanaz, de kétség kívül elválaszthatatlanok. Számos kutató kiemeli a város-vidék peremterületek fontosságát mind gazdasági, mind demográfiai szempontból. (DIAKOSAVVAS 2006, KOVÁCS 2012, TÓTH 2004, FARKAS-LENGYEL-LUKICS 2010, NEMES 2000); (<http://ec.europa.eu>, <http://www.vidékfejlesztés.net>, <http://www.vidékesgazdaság.hu>)

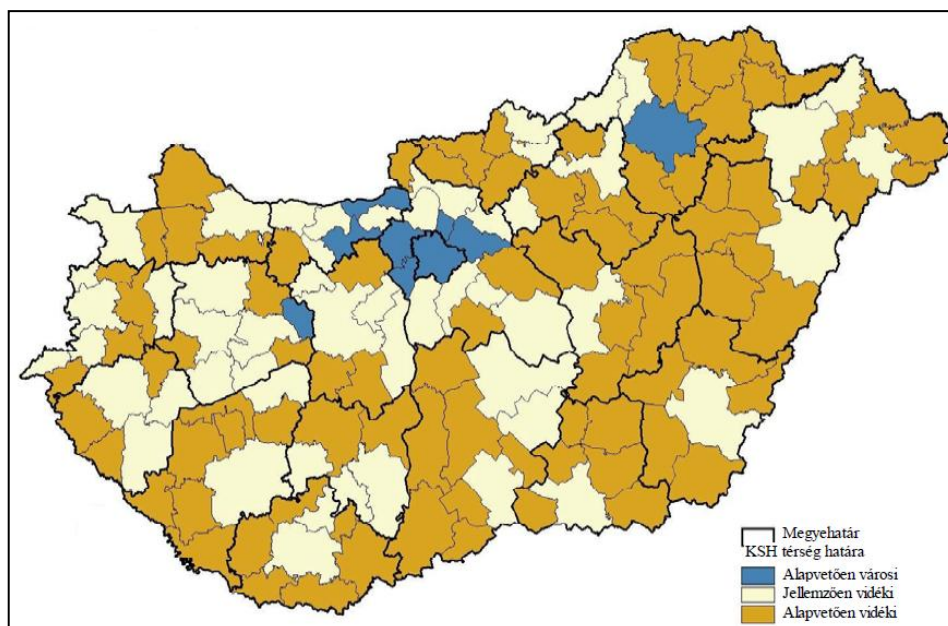
3. 2. A hazai vidékfejlesztés rövid áttekintése

Hazánkban a támogatásokra határozottan rászoruló, rurális térségek lehatárolása a mai napig nem teljesen megoldott. További tisztázásra váró téma a vidéki népesség és az – ezen belül – támogatásra szoruló vidéki népesség megkülönböztetése.

A 3. fejezetben részletezett OECD kritériumok szerint Magyarországon¹ a NUTS IV. szint² kategorikus besorolásának térbeli elhelyezkedésének a 6. ábrán látható.

¹ A térképen látható állapot óta nőtt a kistérségek száma

² 2012. december 31-ig kistérségek, 2013. január 1-től járási rendszer

6. ábra:

A NUTS IV szint Magyarországon az OECD kritériumok alapján

Forrás: NVT 2004

CSATÁRI (2000) város-vidék tekintetben a korábbi három tértípussal szemben négyet különített el:

- erőteljesen városias
- városias
- vidékies
- erőteljesen vidékies

A vidékfejlesztés szempontjából utóbbi két térkategória a releváns területi szint. Magyarországon 92 ilyen kistérség található. Ebből 60 a vidékies kistérség, azaz ezekben a lakosság kevesebb, mint 50%-a él 120 fő/km^2 népsűrűséget meghaladó településeken. Ugyanakkor 32 kistérség lakosságából senki sem él 120 fő/km^2 -nél nagyobb népsűrűségű településeken, CSATÁRI (2000) ezeket a területeket nevezi erőteljesen vidékiesnek.

A hazai területfejlesztés is alkalmazza az Európai Unió többfokozatú NUTS rendszerét. Magyarországon a vidékfejlesztés gyakorlati szintje a NUTS IV szintnek megfelelő mikroregionális térkategória. Nagy bonyodalmakat okoz, hogy számuk és határaik folyamatosan módosulnak. Elsősorban a támogatások elnyerése reményében alkalmaznak sokan olyan eszközöket, melyek ezek változását idézik elő. (RUSZKAI 2009) A hazai

vidékfejlesztés fő prioritásait a Darányi Ignác Terv: a Nemzeti Vidékstratégia (NVS 2012-2020) végrehajtásának keretprogramja és az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (ÚMVP) 2007-2013 tartalmazza, melyről a következő fejezetben írok. (CSATÁRI 2000, KOVÁCS 2012, RUSZKAI 2009); (<http://www.vidékfejlesztés.net>, <http://www.vati.hu>, <http://www.vidékesgazdaság.hu>, www.ujszecsenyiterv.gov.hu)

3. 3. Az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (ÚMVP) ismertetése

A terjedelmes dokumentum az első részében lehatárolja a program által érintett földrajzi térséget, mely lefedi az egész ország területét és a NUTS II-es szintnek megfelelő tervezési-statisztikai régiókat veszi alapegységnek. A 2007-2013-as időszakban a konvergencia célkitűzés keretében hat régiónk részesülhet támogatásban. A Közép-Magyarországi régió – mivel a GDP index meghaladja az EU-25-ök átlagos GDP indexének 75%-át – egyedi alapon jogosult finanszírozásra. A dokumentum továbbá bemutatja Magyarország természeti adottságait, demográfiai és gazdasági jellemzőit, melyeket nem hagyhatunk figyelmen kívül egy átfogó, egész országot érintő stratégia megalkotásakor. A helyzetfeltárás után megfogalmazódtak az ország fő vidékfejlesztési prioritásai. Az átfogó nemzeti prioritás a következő: *„A szántóföldi termeléssel foglalkozó egységek fejlesztése az államháztartási és a feldolgozó ágazat korszerűsítésével, valamint az energianövények és a kertészet diverzifikálásával.”* (ÚMVP 2007-2013).

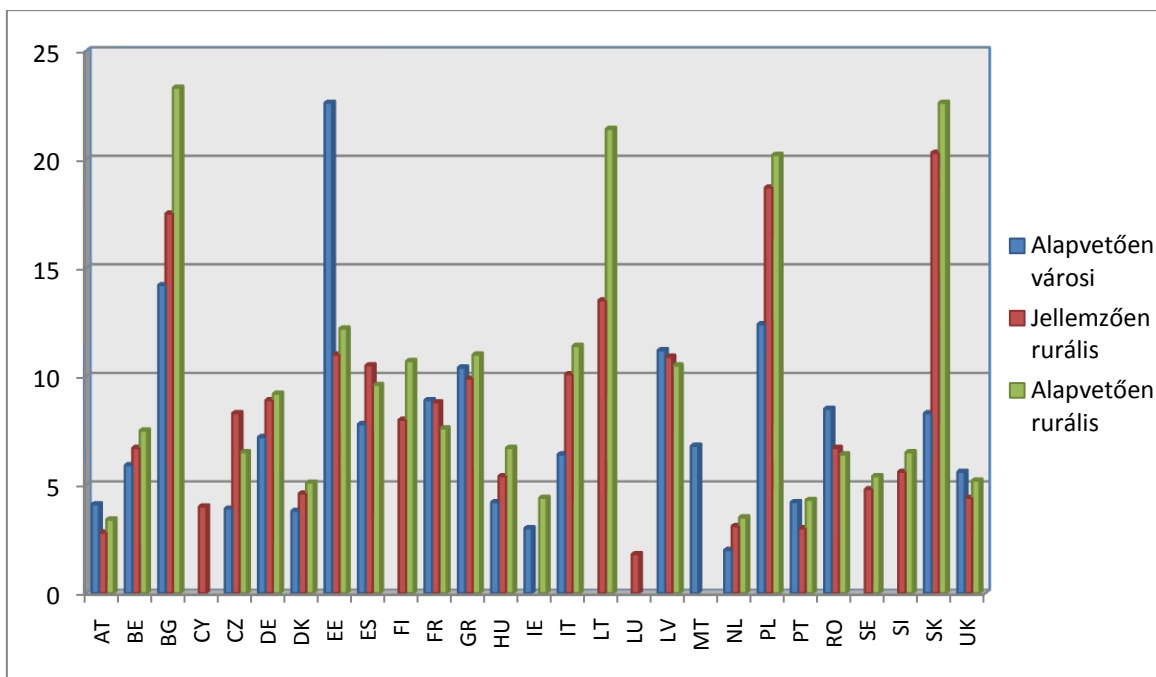
Az EU Stratégiai Iránymutatás célkitűzéseivel összhangban a fő tengelyek célkitűzéseit is meghatározták. Az ÚMVP *I. tengelyének* prioritásai többek közt a gazdasági és termelési szerkezetátalakítás és az infrastrukturális beruházások támogatása. A *II. tengely* általános célkitűzése a környezet és a tájképi jelleg javítása a tájgazdálkodás támogatásával. Ezzel összekapcsolódva a nemzeti prioritás a vízgazdálkodás fejlesztése, a talajvédelem és az energetikai célú biomassza-felhasználás. A *III. tengely* fő célkitűzése az életminőség javítása a falusias térségekben, illetve a gazdaság diverzifikálásának ösztönzése. E tengely keretén belül kiemelkedő hangsúlyt kap a vidéki gazdaság fejlesztése. A *III. tengely* nemzeti prioritásai – a fő célkitűzéssel összhangban – a természeti és kulturális értékek megőrzése, továbbá a LEADER csoportok támogatása. A Program *IV. tengelyének* általános prioritása megegyezik *„A helyi kapacitásfejlesztés foglalkoztatási és diverzifikációs célból”* megfogalmazású EU Stratégiai Iránymutatás prioritásával.

Valamennyi tengely a LEADER megközelítés alkalmazásával valósul meg. (ÚMVP 2007-2013); (<http://www.terport.hu>)

3. 4. A vidéki térségek fejlettsége és a vidéki foglalkoztatottság

A globalizáció következtében bekövetkezett és ma is tartó fejlődések tovább növelték a kontinenseken és az országokon belüli, már korábban is meglévő területi különbségeket. Jó példa erre Magyarország esete Budapest nyomasztó túlsúlyával. Arról számol be *COPUS (2006)* tanulmánya, hogy többek közt az infrastruktúra, a közlekedés és az oktatás fejlettsége, illetve ellátottsága terén is különbségek figyelhetők meg a városi és vidéki térségek között. Általában az alapvetően városi térségekben könnyebben elérhetőek az oktatási és egészségügyi intézmények, sűrűbb a közlekedési hálózat és magasabb az internetkapcsolattal ellátott háztartások száma is a vidéki térségekhez viszonyítva.

Az EU-ban, nemzeti szinten 2009-ben Spanyolországban (18%), Lettországon (17,1%) és Észtországban (13,8%) volt a legmagasabb a munkanélküliek aránya, e tekintetben a legkedvezőbb helyzetben Hollandia (3,4%), Ausztria (4,8%) és Luxemburg (5,1%) volt. (*EUROSTAT - adatok*). Azonban országokon belül is jelentős különbségek figyelhetők meg, ezt szemlélteti a 7. ábra, melyen jól látható, hogy a legtöbb EU-tagállamban a vidéki területeken nagyobb a munkanélküliek aránya, mint a városi térségekben. Természetesen néhány ellenpélda is látható a 7. ábrán. Ilyen ellenpélda olvasható *GOVERNMENT STATISTICAL SERVICE (2012)* munkájában is: Anglia falusias régióiban 2010-ben magasabb volt a foglalkoztatottsági arány és alacsonyabb a munkanélküliségi ráta, mint városi térségeiben.

7. ábra:

Munkanélküliségi ráta az OECD területi osztályozása szerint (aktív korú népesség, %, 2001)

Forrás: Saját szerkesztés COPUS (2006) alapján

LUKÁCS (2009) alapján Magyarországon 1990-től 2007-ig csaknem másfél millió munkahely szűnt meg, ennek legnagyobb része a rurális térségekben. Kutatása alapján határozott megállapítást nyert, hogy a vidék munkanélküliségi problémáira az egyik megoldás a növekvő foglalkoztatási potenciállal rendelkező megújuló energia, mely nem utolsó sorban megfelel a fenntartható fejlődés kritériumainak is egyben. LUKÁCS (2009) számításaira támaszkodva a megújuló energiahordozókkal megközelítőleg 192 ezer új munkahely teremthető 2030-ig, ennek akár 80%-a a vidéki területeken. Magyarországon még mindig meghatározó munkaerő-piaci szerepet tölt be a mezőgazdaság, mely elsősorban a vidéki területeken jelent sok család számára megélhetést, azonban ez sokszor csak ideiglenes, alkalmi munkát jelent. A vidéki gazdaság diverzifikálása éppen ebben a fluktuáló munkakínálat kiküszöbölésére jelenthetne tartós megoldást. A vidéken élő foglalkoztatottak egy részére jellemző a napi és/vagy heti ingázás a lakó- és munkahely között.

Összességében elmondható, hogy valamennyi társadalmi és gazdasági aspektusból vizsgálva a városi területek mutatnak nagyobb fejlettségi szintet, azonban fontos

leszögezni, hogy az alapvetően falusias térségek rendelkeznek olyan potenciális természeti és kulturális erőforrásokkal, melyek az urbánus területeken nem, vagy csak kevésbé lelhetők fel. Ne feledjük: város és vidék csak szinergikus kapcsolatban élhet és fejlődhet egymás mellett. (KOVÁCS 2012, COPUS 2006, GOVERNMENT STATISTICAL SERVICE 2012, LUKÁCS 2009); (<http://www.videkfejlesztes.net>)

4. A helyi gazdaság önellátásának szektorális alapjai

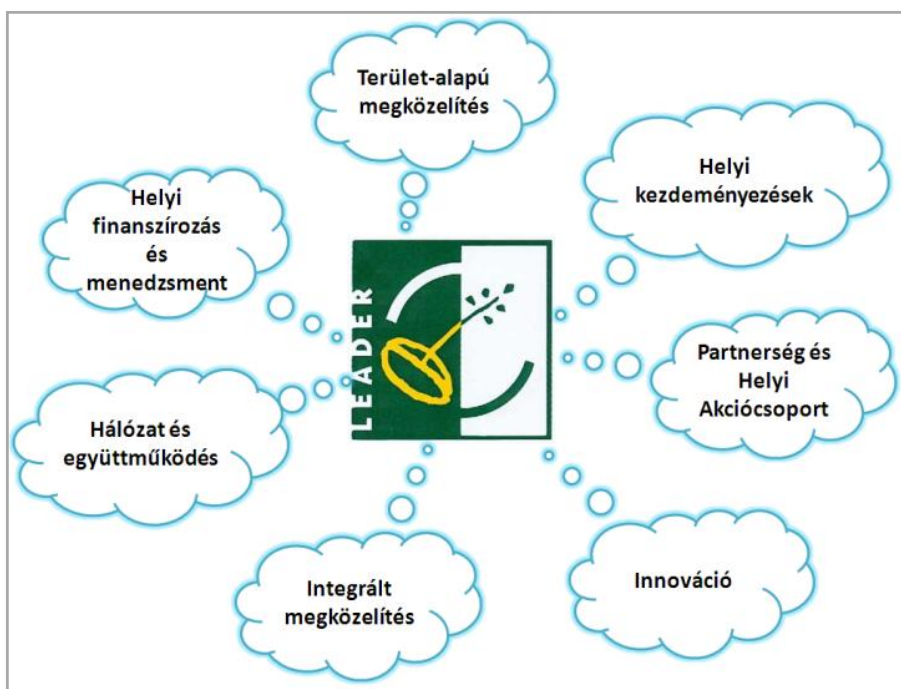
Az önellátást WILLIAMS (2002) együttes törekvésként definiálja. A vidékfejlesztés sokkal eredményesebb, ha alulról jövő kezdeményezéseken és a helyi emberek aktív tevékenységein alapul. Ezek a szempontok az önellátásra való törekvés kiindulópontjai is lehetnek. Helyi szinten a fejlődni kívánó közösségek egyik fontos célkitűzése az önellátásra való törekvés kell, legyen. Ezzel enyhíthető a helyi gazdaságok – napjainkra sok esetben nyomasztóvá váló – kiszolgáltatottsága és függősége. E téren az energiaszektorban már jelentős előrelépések figyelhetők meg, elsősorban a megújuló energiaforrások egyre szélesebb körben való hasznosításával. Egyéb gazdasági szektorban is szükség van azonban ilyen irányú elmozdulásra. Az élelmiszeriparban kezdenek egyre keresettebbé válni a természetes alapanyagú és a tömegtermelésben előállított termékektől jobb minőségű helyi élelmiszerek, de még mindig alacsony arányban részesülnek az össz fogyasztásból. Ha sikerül tovább növelni a helyben előállított, regionális piacra szánt élelmiszerek iránti keresletet, valamint a helyi termelők és feldolgozók számára is kedvezőbb feltételek állnak rendelkezésre, akkor az adott térség jelentősen csökkentheti az import élelmiszerektől való függését. Továbbá egy gazdaságilag aktívabb, fejlettebb és függetlenebb régió jöhet létre, mely az egész ország számára is kedvező változást idézhet elő. A turizmus – mint a világ harmadik legnagyobb gazdasági ágazata – is kiemelkedő gazdasági potenciállal rendelkezik a vidék számára, többek között a feltörekvő falusi turizmus miatt. A rurális területeken olyan turisztikailag vonzó természeti és kulturális értékeket találhatunk, melyek képesek sok belföldi és külföldi látogatót csábítani a vidéki térségekbe. Ez az eltöltött vendégéjszakák, illetve a helyben történő vásárlások és fogyasztások eredményeként magas bevételt jelentenek a térség számára.

Legyen szó bármelyik gazdasági ágazatról is, a legfontosabb, hogy minél nagyobb arányban helyi munkaerőt alkalmazzunk, helyi erőforrásokat hasznosítsunk, helyi

termékeket állítsunk elő és a profit minél nagyobb hányadát tartsuk helyben. Az egyes ágazatokon belüli és az ágazatok közötti helyi együttműködések tovább erősíthetik az önellátásra törekvő helyi gazdaság erejét. (CHESHIRE 2006, WILLIAMS 2002, PETERS 2010, ROHONYI 2007)

5. A LEADER program bemutatása

Az 1991-ben indult LEADER (Liason Entre de Development de l'Economie Rurale - Közösségi kezdeményezés a vidéki gazdaság fejlesztéséért), annak elvei és megközelítési aspektusai az Európai Unió vidékfejlesztési politikájának szerves részét képezi. A három kísérleti szakasz után a 2007-2013 közötti időszakban már kissé átalakulva van jelen Európa vidéki területeinek fejlődésében. Olyan rurális területek lehetnek a LEADER programok kedvezményezettjei, ahol a népsűrűség $120\text{fő}/\text{km}^2$ alatti, valamint 10 ezer és 100 ezer fő között van a terület összlakossága. (EURÓPAI BIZOTTSÁG MEZŐGAZDASÁGI ÉS VIDÉKFEJLESZTÉSI FŐIGAZGATÓSÁG 2006); (<http://www.euvonal.hu>, <http://www.mnvh.hu>)

8. ábra:

A LEADER hét alappillére

Forrás: Saját szerkesztés

5. 1. A LEADER, mint közösségi kezdeményezés három megvalósítási szakasza

A programnak három fő időszakát különítjük el. Ezek a LEADER I, a LEADER II és a LEADER + elnevezést kapták. A szakaszok egy tanulási folyamat részei voltak, melyet a régi tagállamok egészen 1991-től gyakorolhattak, így a később csatlakozók – köztük hazánk is – jelentős hátránnyal indult neki a LEADER megvalósításnak. (RUSZKAI 2009) Az alábbiakban a különböző időszakok néhány jellemzője olvasható.

LEADER I (1991-1994): Azzal a céllal jött létre 1991-ben, hogy pénzübeli forrást biztosítson a helyi közösségek együttműködésével megvalósuló, alulról jövő, innovatív elképzelésekhez. A program fő prioritásai voltak a vidékfejlesztés problémáinak megoldása mellett a vidéki térségekben projekt alapokon történő nemzetek közötti együttműködések segítése és a know-how valamint az egyéb tapasztalatok átadása a létrehozott hálózatokon keresztül. A *LEADER I* keretein belül 217 helyi akciócsoport (HACS) igyekezett tenni a vidéki élet fellendítéséért ezekben az években. Számos tevékenység kapott támogatást, többek között a falusi turizmus fellendítése új szálláshelyek létesítésével vagy funkcióbővítéssel, kisvállalkozások fejlesztése és a mezőgazdasági tevékenységek diverzifikációja.

LEADER II (1995-1999): A program a második megvalósítási szakaszában az elsőhöz hasonló célokkal, de több mint négyszeres pénzübeli kerettel (1,7 millió €) indult. Ebben az időszakban különösen nagy hangsúlyt kapott az innováció. A helyi modell értékű vidékfejlesztési kezdeményezéseken túl támogatást élveztek azon tevékenységek, melyek tükrözik a vidékfejlesztés új irányelveit. Természetesen továbbra is fontos volt a megszerzett tapasztalatok és a know-how átadása, ezzel is elérhetővé téve a stabil alapot biztosító, jó gyakorlatok széles körben való elterjedését.

LEADER+ (2000-2006): A sok sikert elért közösségi kezdeményezés harmadik megvalósítási szakasza továbbra is kísérleti programként szolgált az Európai Unió vidékfejlesztési politikájának formálásában, ezen belül a fenntartható fejlődés és az élhető, sikeres vidék kialakításában. A *LEADER+* hűen ragaszkodott az előző két sikeres ciklus legfőbb jellemzőihez, mint például az alulról jövő kezdeményezések felkarolása, a helyi partneri kapcsolatok erősítése, hálózatok kialakítása, fenntartása, az innovatív tevékenységek támogatása és a helyi lakosság aktivizálása, bevonása a fejlesztési

folyamatokba. Megjelent az integrált tervezés és a régiókat definiáló területspecifikus fejlesztési prioritások. Nagy hangsúlyt kapott a vidéki jólét növelése, a munkahelyteremtés és megtartás, valamint a vidéki térségek közötti együttműködések fejlesztése országon belül és határokon túl. Alapvető változtatás a két korábbi ciklushoz képest, hogy a LEADER+ szakaszában az Európai Unió összes vidéki térsége jogosult a támogatásra.

Az alábbiakban két – egy külföldi és egy hazai – sikeresen megvalósult, mintaértékű LEADER projekt rövid bemutatása olvasható. Szerencsére ettől sokkal több jó gyakorlati példát is említhetnék. Az első projekt Hollandiában valósult meg, ahol szövetkezetbe verbuválódott helyi termelők átalakítottak egy buszt mobil üzletté. Ebben a boltban a vásárlók a helyi gazdák által megtermelt – sok esetben bio – zöldségeket, gyümölcsöket és az általuk előállított tészta- és tejtermékeket vásárolhatták meg. A busz segítségével olyan fogyasztói réteghez is eljutottak a helyi termelők termékei, akik számára ez nem adatott meg korábban, ezzel tovább nőtt a helyi termékek népszerűsége, a termelők bevétele és a helyiek is egészségesebben táplálkoztak. A kezdeményezés hatására a gazdák nagy része nem csak termelésének volumenét, de a termékek feldolgozottsági fokát és a termékskálát is növelte.

Egy másik példaértékű LEADER projekt Magyarországon, Nógrád megyében valósult meg. Hat település vett részt a programban ezen a halmozottan hátrányos helyzetű térségben, ahol nem ritka a roma lakosság abszolút többsége. A kísérleti program kiemelkedő részét képezi a roma és roma-nem roma együttműködés. Nagy reményekkel indult el a Roma Mesteremberek Inkubációs Műhelye, mely számos funkciója mellett például a térség oktatóbázisa is. A *családi mintagazdaságok* projekt célja az egykori palóc gazdaságok rehabilitációja. Fontos kiemelni, mint az egyik legnagyobb siker, hogy a programok eredményeként új földrajzi, közösségi fogalom született: Ménes-patak mente. Véleményem szerint ez nagy siker manapság, mikor oly sok helyi embernek zavaros vagy hiányzik az identitástudata. (RUSZKAI 2009, MAGYARORSZÁGI LEADER KÖZPONT 2007, EURÓPAI BIZOTTSÁG MEZŐGAZDASÁGI ÉS VIDÉKFEJLESZTÉSI FŐIGAZGATÓSÁG 2006, VIDÉKI TERÜLETEK EURÓPAI MEGFIGYELŐKÖZPONTJA 2007); (<http://www.mnvh.hu>, <http://www.euvonal.hu>)

5. 2. LEADER 2007-2013

A LEADER+ az EU Strukturális Alapja által támogatott négy közösségi kezdeményezés egyike. A program a korábbi három LEADER megvalósítási szakasz során oly mértékben hozzájárult az európai vidékfejlesztéshez, hogy az Európai Unió a LEADER-megközelítés szélesebb körű alkalmazását tette lehetővé a rurális területek számára, mindehhez az előzőeknél nagyobb anyagi forrást biztosítva. 2005 szeptemberében az Európai Tanács új irányelvet fogadott el a 2007-2013 közötti időszakra a vidékfejlesztésben. A LEADER már nem különálló, hanem átfogó tengelyként képezi szerves részét a vidékfejlesztési politikának, azonban emiatt elvesztette korábbi jelentőségét, melyet a Régiók Bizottsága is nehezményezett. (<http://eur-lex.europa.eu>). Ebben az időszakban minden vidékfejlesztési programban meg kell jelenjen a LEADER valamely alapelve. Valamennyi vidékfejlesztési projekt Európai Uniótól kapott pénzbeli támogatásának legalább 7%-át LEADER típusú tevékenységre kell fordítani. Az Európai Unió vidékfejlesztési politikája a korábbi időszakokhoz hasonlóan most is a vidéki területek fenntartható fejlődését preferálja, többek között ennek elérésére három fő szakpolitikai célt tűzött ki: a mezőgazdaság és az erdészet versenyképességének javítása, a környezetvédelem és a termőföld-hasznosítás támogatása valamint a tevékenységek diverzifikálása és a vidéki életminőség javítása. E három tematikus tengelyen túl van egy átfogó 4. tengely, a LEADER tengely, melynek célja, hogy LEADER szemléletű helyi fejlesztések valósuljanak meg a három tematikus tengely céljai közül egynek vagy egyszerre többnek a megvalósulásával (9. ábra). Vagyis helyi közösségek határozzák meg, mire költik a pénzt, de az innovativitás, a zászlóshajó jelleg jelentős hátrányt szenvedett. Jelentős változás, hogy a korábbinál kevésbé részletesek a szabályozások, éppen ezért egy újonnan csatlakozott tagállamnak a LEADER egy nagyon nehéz feladat, mivel a 7 LEADER alapelve egy posztszocialista ország igen nehezen képes beépíteni az irányítási struktúrába. A központosító törekvések alaposan megnehezítik a LEADER szerű programok sikeres lebonyolítását. Az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap (EMVA) közreműködésével egyszerűsödött a finanszírozás és az elszámolás. (EURÓPAI BIZOTTSÁG MEZŐGAZDASÁGI ÉS VIDÉKFEJLESZTÉSI FŐIGAZGATÓSÁG 2006); (<http://www.terport.hu>, <http://www.mnvh.hu>, <http://www.euvonal.hu>)

9. ábra:

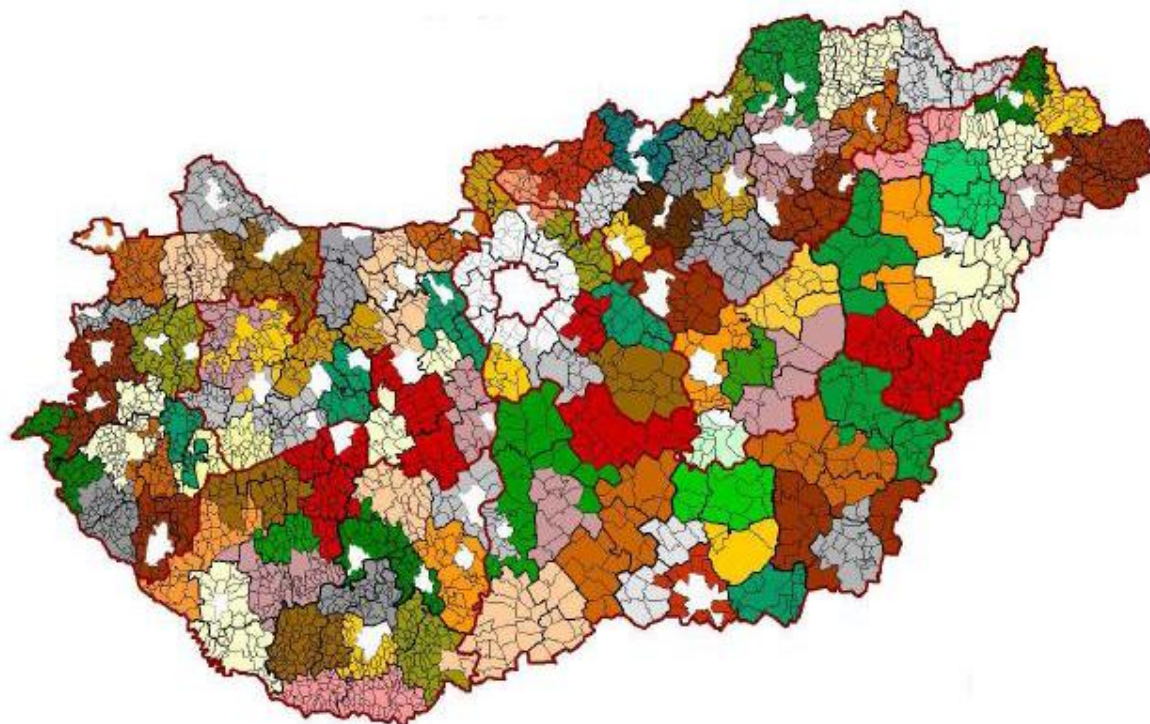
Az Európai Unió vidékfejlesztési politikájának modellje a 2007-2013 időszakra

Forrás: <http://www.tankonyvtar.hu>

5. 3. A helyi akciócsoportok térségfejlesztési súlya

A helyi önkormányzatokból, civil szervezetekből, helyi vállalkozókból és magánszemélyekből álló helyi akciócsoport (HACS) – angolul Local Action Group (LAG) – célja az együttműködéssel, hogy anyagi forrást szerezzen az vidékfejlesztési elképzeléseik megvalósításához. LEADER helyi akciócsoportokat mutat a 10. ábra. A HACS-ok megalakulása és működése néhány egyszerű szabályhoz kötött. Alapvető kritérium, hogy a megválasztott döntéshozó testület minimum 50%-át társadalmi vagy gazdasági partnereknek kell alkotniuk. Az akciócsoportok munkaszervezete a gesztor. A gesztor szervezet működési kereteit a konzorciumi szerződés szabályozza, a döntéshozatalban nem vesz részt. A működésük során rendszeresen ülésező akciócsoportok a megalakulásukat követően képzéseken vesznek részt. Ezek a helyi akciócsoportok kiemelkedő térségfejlesztési súllyal bírnak, hiszen többek között olyan feladatokat kell ellátniuk a program keretein belül, mint a pályázati felhívások elkészítése, adminisztráció, pályázatok értékelése, tájékoztatás, stb. Az együttműködés az elsődleges feltétele egy

megfelelően működő helyi akciócsoportnak. Ugyanis ha egy HACS nem működik megfelelően, nem tartja szem előtt a LEADER elveit, nagy valószínűséggel nem fognak a vidéki életet fejlődésnek indító tevékenységek megvalósulni. (ÚMVP 2007-2013)

10. ábra:

LEADER Helyi Akciócsoportok 2007-2013 között

Forrás: ÚMVP Monitoring Bizottság (2009)

6. A helyi erőforrások jelentősége a vidékfejlesztésben

Kutatásom témája a falusias jellegű térségek saját erőforrásaikon alapuló, önellátásra törekvő gazdaságfejlesztésének vizsgálata a LEADER program segítségével. Az erőforrás egy szubjektív, térben és időben változó, nehezen definiálható fogalom. Tágan értelmezve a meghatározó maga dönti el, mit tekint annak és mit nem. Megfigyelhető, hogy egyes erőforrásokat másképpen hasznosítanak bolygónk különböző pontjain, vagy ugyanazt az erőforrást valahol létfontosságúnak tartják, ugyanakkor máshol figyelmen kívül hagyják. Például a mezőgazdaságban más természeti és humán erőforrásokat hasznosítanak attól függően, hogy globális, nemzeti vagy helyi piacra termelnek. Ezeknek az oka, hogy minden gazdasági rendszernek egyedi erőforrás-szükséglete van, ezért eltérően ítélik meg jelentőségüket. Így csak olyan erőforrásokat tárnak fel és hasznosítanak, amelyekkel jövedelmező gazdasági tevékenység folytatható.

A gazdasági nagyhatalmak válogatnak az egyes területek erőforrásai közt, melynek eredményeképpen kialakult egy térségi rangsorolás. A probléma az, hogy ez a rangsor nem az összes valós erőforráson alapul, hanem csupán az erőforrások azon részén, mely a domináns gazdasági rendszernek profitot eredményez. Így a fel nem tárt, és nem hasznosult, ám valójában értékes természeti, kulturális és emberi erőforrások háttérbe szorulnak. ALLEFRESDE (1992) szerint a legnagyobb probléma, hogy a helyi lakosság sok esetben már nem igazán tudja megítélni, milyen erőforrások állnak a rendelkezésükre. Ez azért is jelent további veszélyt, mert a – nem teljesen valós alapokon szegénynek ítélt, ezáltal jelentősen csökkent gazdasági erejű – perifériára szorult régiókban a helyieknek együttműködve és a potenciális helyi erőforrásokon alapuló, helyi szinten kidolgozott stratégiát követve kell fejleszteni térségüket. E helyi közösségeknek arra kell törekedniük, hogy minél nagyobb arányban és hatékonysággal – fenntartható módon – hasznosítani tudják lakóhelyük domborzati -, éghajlati -, vízrajzi -, kulturális -, emberi - és egyéb erőforrásait.

6. 1. A megújuló energiák, mint alapvető jelentőségű helyi erőforrások

A csaknem kimeríthetetlen készletű megújuló energia előállítása és használata olyan területeket is képes bekapcsolni a gazdaság vérkeringésébe, melyek ma már gazdaságilag periférikus helyzetben vannak. Elég, ha csak egyes rossz termőképességű homoktalajokkal, ám annál kedvezőbb nap-, szél- és geotermikus energia-potenciállal rendelkező alföldi területekre gondolunk, hogy megértsük: a hanyatló, egyre rosszabb életszínvonalú, nagy munkanélküliségben szenvedő vidéki térségek számára a megújuló energiákban rejlik az egyik legnagyobb kitörési lehetőség. *LUKÁCS (2005)* kutatási eredményei is jól mutatják, hogy az általam vizsgált célterület – elsősorban a mező-, erdő- és szőlőgazdálkodással összefüggésben – energetikailag jól hasznosítható biomasszában gazdag.

Az Európai Unió már felismerte a megújuló energiák fontosságának súlyát, és a 2007-ben elfogadott, az energiapolitikát és a klímaváltozást együttesen kezelő koncepcióban konkrét célokat is kitűztek. Az úgynevezett *húszas célok* rövid tartalma: a szén-dioxid kibocsátás 20%-os csökkentése (az 1990-es értékhez képest), 20%-os növekedés az energiahatékonyság terén és a megújuló energiahordozók arányának 20%-ra való növelése 2020-ig.

Magyarország igen kedvező napenergia-potenciállal rendelkezik, ám a kihasználtságról sajnos sokat elárul, hogy az e téren rosszabb adottságú Ausztriában a napkollektorral és napelemmel borított felület a többszöröse a miénknél. Saját kutatásom (*FEJES 2011*) bebizonyította, hogy egy napenergiát hasznosító beruházással egy közintézmény energiaellátásának jelentős hányadát fedezhetjük megújuló energiából, ezzel csökkentve a fosszilis energiahordozókat biztosító országokkal szembeni kiszolgáltatottságunkat. Egy ilyen beruházás, mely – a pályázati támogatottságnak köszönhetően – rövidtávon megtérül, sőt már középtávon profitot tud realizálni, jó példa a fejlődni kívánó vidék számára.

A megújuló energia számos kedvező gazdasági hatásán kívül más területekre is pozitívan hat. Kiváló munkahelyteremtő képességével nagy lehetőséget biztosít a kis- és középvállalkozói szektornak, mely Magyarországon a munkaerő kétharmadát foglalkoztatja. Miközben kiaknázza a helyi adottságokat, csökkenti a káros anyagok kibocsátását és ezzel javítja a környezeti állapot minőségét. Termelése, hasznosítása és értékesítése társadalmi felelősséget és kooperációt kíván, így növelheti a regionális társadalmi kohéziót is. Azonban fontos leszögeznünk, hogy csak abban az esetben tudja

kiváltani a megújuló energia a benne rejlő kedvező gazdasági hatását, ha termeléséhez, szállításához és fogyasztáshoz szükséges eszközök, berendezések nagy része hazai termék.

(FEJES 2011, JUHÁSZ 2009, KOVÁCS 2007, LUKÁCS 2005, 2009, LEAN 2000, SEMBERY 2004, SEPPÄNEN 2009)

6. 2. Helyi erőforrásból helyi termék

A helyi termékről többféle meghatározást is olvashatunk. Általánosságban helyi terméknek olyan terméket nevezünk, mely nem tömegcikk, hanem a térségre jellemző egyedi sajátosságokat hordoz magában és legalább 51%-a – a nyersanyag, a munkaerő és a termelési kultúra terén – helyi hozzáadott érték. *„A globalizációval szemben a helyi termelés és értékesítés felértékelődése jelenik meg”* – G. FEKETE (2009) meglátása szerint. A helyi terméktípusok széles skálája ismert, ilyenek a zöldség és gyümölcs termékek, a hús- és tejtermékek, egyéb állattenyésztési és növénytermesztési termékek, a kézműves és ruházati termékek. Ezek értékesítésére ma már számos csatorna létezik, ilyenek például a hagyományos termelői piacok, webáruházak, helyi termék (mobil) boltok, rendezvények és fesztiválok. Ugyanakkor Magyarországon ezek még nem érték el nagy térhódítást és nem alakult ki a kultúrájuk. A tudatos vásárlói szemléletmódra való áttéréshez a Darányi Ignác Terv képzési intézkedéseket hozott létre. A helyi termékek egyre szélesebb körben való elterjedésével és fogyasztásával képes fejlődésnek indítani egy gazdaságilag kevésbé aktív régiót és képes növelni a helyi társadalmi-gazdasági kohéziót. Ha elindul ez a fejlődés, egyre nagyobb profit termelődhet és ez további pozitív irányú elmozdulást jelenthet a területnek, ugyanis munkahelyek jöhetnek létre és javulhat a térségben élők életszínvonala, hosszabb távon az életminősége is.

Az Európai Bizottság 2012 júliusában bejegyezte a Kalocsai fűszerpaprika-örleményt az oltalom alatt álló eredet megjelölések és földrajzi jelzések nyilvántartásába. A nyilvántartásban mindösszesen öt fűszerpaprika szerepel, ebből kettő magyar (a Kalocsai mellett a Szegedi). Ez nagy siker Magyarország számára és képes lehet elősegíteni a helyi termékek térhódítását, hozzáadott értékük jelentős növelését. A Bizottság e kezdeményezése nagymértékben visszaszorította az elnevezések használatával való visszaéléseket. A Kalocsai fűszerpaprika mellett még tíz magyar termék szerepel a

nyilvántartásban: a Szegedi paprika, a Szegedi és Budapesti téliszalámi, a Csabai és Gyulai kolbász, az Alföldi kamillavirágzat, a Makói vöröshagyma, a Magyar szürke marha, a Gönci kajszibarack és a Hajdúsági torma. A jövőben bővíthet még ez a lista. Továbbá fontos megemlíteni, hogy a csak mikroregionális szinten ismert tradicionális helyi termékek ugyanolyan fontossággal bírnak, a globális pozicionálás nem feltétele a helyi termékfejlesztésnek (pl. héti káposzta, szomolyai cseresznye, szilvászvárad pisztráng).

Összességében elmondható, hogy a helyi erőforrásokból előállított helyi termékek kiemelkedő gazdasági potenciállal bírnak és egy helyi fejlesztési stratégia fontos elemét képezhetik. A helyi gazdaságok egyszer elérhetik azt az áttörést, hogy a helyben, magas színvonalon előállított és feldolgozott termékek átveszik a domináns szerepet és háttérbe szorítják a piacon a sztenderd, napjainkban széles körben elterjedt tömegcikkeket. Ilyen méretű térhódításhoz számos feltételnek teljesülnie kell, mint például a helyi termékek körüli megfelelő marketingtevékenység vagy a szükséges állami szabályozások és támogatások, melyekkel versenyképesebbé tudnak válni a helyi termelők a multinacionális vállalatok által uralt lokális – és esetleg globális – piacokon. (NÉMETH 2010, VIDÉKI TERÜLETEK EURÓPAI MEGFIGYELŐKÖZPONTJA 2005, FÖLDMŰVELÉSÜGYI ÉS VIDÉKFEJLESZTÉSI ÉRTESÍTŐ 2010, DARÁNYI IGNÁC TERV (NVS 2012-2020); (<http://helyipiac.hu>, <http://www.orszagoshelyitermek.hu>, <http://www.foodnavigator.com>)

6. 3. Helyi identitás Magyarországon és külföldön

A *lokalitást* többen is – mint például WARD (1996), HARDING (1999) és JESSOP (1999) – a helyi gazdaságfejlesztés fő sajátosságának tekintik. A hazai társadalomtudományban az elmúlt másfél évtizedben lett népszerű kutatási téma az identitás. Ma már számos kutatási eredmény a rendelkezésünkre áll a lokális és a térségi identitás terén. A Dél-alföldi régió három megyéjében (Bács-Kiskun, Békés, Csongrád) végzett kutatás néhány eredményét láthatjuk az *I.-II. táblázatokban*. Azért is érdemes egy rövid elemzésbe kezdeni az eredményeket illetően, mert az, hogy mennyire érzi jól magát egy személy lakhelyén, sokat elárulhat identitásáról is.

I. táblázat:

Összességében hogy érzi magát (a régióban, a megyében, a kistérségben, a lakóhelyén)?

		A régióban, ahol él	A megyében, ahol él	A kistérségben, ahol él	A lakóhelyén
Megyeszékhelyen élők	Bács- Kiskun	73	78	76	83
	Békés	71	73	75	76
	Csongrád	76	79	82	83
	Összesen	73	77	78	81
Egyéb városlakók	Bács- Kiskun	71	72	74	77
	Békés	65	69	71	77
	Csongrád	81	82	84	85
	Összesen	71	74	75	79
Községben élők	Bács- Kiskun	82	82	83	84
	Békés	80	80	81	80
	Csongrád	82	81	79	83
	Összesen	81	81	81	83
Összesen	Bács- Kiskun	76	78	78	82
	Békés	72	74	76	78
	Csongrád	79	80	81	83
Régió összesen		76	78	78	81

Százfokozatú skálára transzformált értékek: 0: nagyon rosszul, 100: nagyon jól.

Forrás: Identitásvizsgálat a Dél-alföldi régióban (1999), in: SZOBOSZLAI (2002)

Az I. táblázat azt mutatja, amint Bács-Kiskun, Békés és Csongrád megye lakossága mennyire érzi jól magát a mindennapjaiban lakóhelyén. Külön megadták az értékeket regionális, megyei, kistérségi és települési szinteken is. A táblázat további érdekessége, hogy a régió lakosságát külön lebontották aszerint, hogy megyeszékhelyen, egyéb városban vagy községben él. Az értékek közül a legszembetűnőbb számomra, - mint Békés megyei származásúnak - hogy szinte valamennyi esetben a békésiek adták a legalacsonyabb pontszámot, azaz ők érzik magukat a legkevésbé jól lakhelyükön. Ez Magyarország egyik legfejletlenebb, leginkább periférikus térsége. A Bács-Kiskun megyeiek általában kellemesebb közegnek ítélik meg lakóhelyüket a csongrádiaknál is, kivéve a községben élőket. Vidékfejlesztési szemszögből úgy vélem, hogy az egyik legfontosabb következtetés, melyet levonhatunk az I. táblázat alapján, hogy mindhárom

megyében, ahogy szűkül a tér – regionális szinttől haladunk a helyi szint felé – egyre jobban érzi magát a lakosság. A másik fontos konklúzió, hogy a községben élők érzik magukat leginkább jól a különböző területi szinteken.

II. táblázat:

Milyen jelentőségűek az Ön életében az alábbiak?

	Az utca, ahol lakik	A város vagy falu, ahol él	A település, ahol dolgozik vagy tanul	A kistérség, ahol lakik	Az ország, amelynek állampolgára	A tágabb kontinens (Európa), amelyen él
Megyeszékhely	77	83	77	74	85	78
Város	79	83	70	71	85	77
Község	81	84	71	79	86	80
Régió összesen	79	83	73	75	86	79

Százfokozatú skálára transzformált értékek: 0: egyáltalán nem fontos, 100: teljes mértékben

Forrás: Identitásvizsgálat a Dél-alföldi régióban (1999), in: SZOBOSZLAI (2002)

A II. táblázat egy újabb kérdésre adott értékeket gyűjt össze. Az eredmények azt mutatják, hogy a Dél-alföldi népesség életében leginkább az ország és a településük bír a legnagyobb jelentőséggel.

Nemzetközi összehasonlításra is lehetőségünk nyílik, ha megnézzük a III. táblázatot, mely már egy másik kutatás eredményeit tárja elénk. A barátokkal és a munkatársakkal munkahelyen kívüli találkozások gyakoriságának terén mi, magyarok nem vagyunk lemaradva az európai átlaghoz képest, sőt utóbbi terén még magasabbak is az értékek hazánk esetében. Azonban a szomszédokkal folytatott társasági együttlétek gyakorisága Magyarországon elgondolkodtatóan alacsonyak az EU más országaihoz viszonyítva. A bizalmas társalgás sem jellemzi a magyar kultúrát, hiszen az ilyen jellegű beszélgetések gyakorisága kevesebb, mint fele az EU15 tagállamaihoz képest. Úgy gondolom, ezek az értékek sokat elárulnak a magyar népesség helyi identitásáról.

III. táblázat:

A személyes kapcsolatok terjedelme (%)

	EU25	EU15	Csatlakozó országok	Magyarország
Barátokkal való találkozás gyakorisága				
Hetente többször	33	34	30	31
Havonta egyszer sem vagy soha	13	13	16	21
Munkatársakkal munkahelyen kívüli találkozás gyakorisága				
Hetente többször	8	8	11	12
Havonta egyszer sem vagy soha	54	55	44	40
Szomszédokkal való társasági együttlét gyakorisága				
Hetente többször	15	13	20	5
Havonta egyszer sem vagy soha	53	55	46	76
Barátokkal, rokonokkal vagy munkatársakkal való bizalmas beszélgetés gyakorisága				
Naponta vagy hetente többször	-	47	-	23
Havonta egyszer sem vagy soha	-	8	-	31

Forrás: WALLACE (2005)

A helyi emberek – akár egyénileg, akár csoportosan vagy szervezetként – kulcsfontosságú alkotóelemei a vidékfejlesztésnek, mint információ-, ötlet- és élőmunka források, illetve mint a gazdasági élet szereplői. Véleményem szerint fontos, hogy a lakosságban kialakuljon némi földrajzi kötődés, vagy mint odaszületett, vagy mint tevékeny betelepülő, aki szívesen tesz a települése felvirágoztatásáért. Hiszen akiben erősebb a helyi identitás, hamarabb és jobban meglátja a helyi erőforrásokat és a bennük rejlő lehetőségeket. Ezek optimális kiaknázása elrugaszkodási pont lehet egy adott térség számára. (MOSELEY 2003, SZOBOSZLAI 2002, WALLACE 2005)

7. A LEADER program szerepe a térségi önellátás megteremtésének elősegítésében a kiválasztott akciócsoportokban

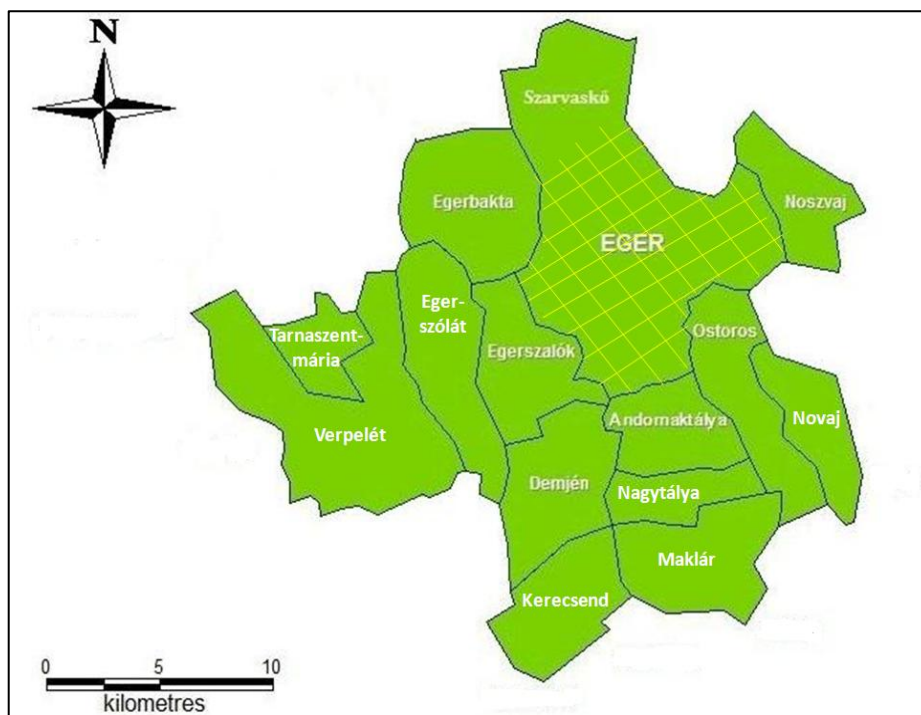
7. 1. A kutatási célterületek bemutatása

7. 1. 1. Az Eger Vidék Kincsei Egyesület Helyi Akciócsoport átfogó ismertetése

Kutatásom során többek közt az Eger Vidék Kincsei Egyesület LEADER Helyi Akciócsoport területén (11. ábra) végeztem vizsgálatot. Az Észak-Magyarország régióban, azon belül Heves megyében és az Egri kistérségben elhelyezkedő 14 egymással szomszédos településből áll: Andornaktálya, Demjén, Egerbakta, Egerszalók, Egerszólát, Kerecsend, Maklár, Nagytálya, Noszvaj, Novaj, Ostoros, Szarvaskő, Tarnaszentmária és Verpelét. A települések közötti kapcsolatot már korábbi időszakokra visszanyúló, több kisebb és nagyobb, sikeres együttműködés erősíti. Erre kiváló példa a közös iskolafenntartás, az együttes rendezvényszervezések és a Laskó-patak menti Szennyvíztisztító telep közös beruházással megvalósuló felépítése.

A terület *természeti, domborzati környezetét* jellemzi a dombság, a hegyvidék és a kettő közötti átmenet. A barna erdőtalajok és a csernozjomok kiváló alapot biztosítanak a szőlő- és bortermeléshez. A szemet gyönyörködtető domborzati jegyeket magában hordozó térség meghatározó természeti értékeit képezik az erdős területek, az Eger- és a Laskó-patak, illetve a kisebb tavak. Egyedülálló kincsnek számít a Bükk hegység karsztvíz-készlete, az ásvány- és gyógyvizek, a szurdokvölgyek, a hegyi rétek és a hegység barlangjai. A régió egyik kiemelkedő látványossága a tufába vájt pincék és az Európában egyedülálló kaptárkövek. A térségben található a NATURA 2000 hálózathoz tartozó madárvédelmi terület is. A Bükki Nemzeti Park által védett területek aránya 14%, mely a HVS szerint is kiváló és célszerű ezt tovább gyarapítani. Ezek a természeti erőforrások kiemelkedő turisztikai potenciállal rendelkeznek, melyet már napjainkban is nagymértékben hasznosít a térség, de még számtalan kiaknázatlan lehetőség rejlik benne, amihez véleményem szerint fejlesztésekre és szemléletformálásra egyaránt szükség van. A legfontosabb, hogy

eközben ne feledkezzünk meg a fenntarthatóságról és védjük felbecsülhetetlen értékű természeti kincseinket.

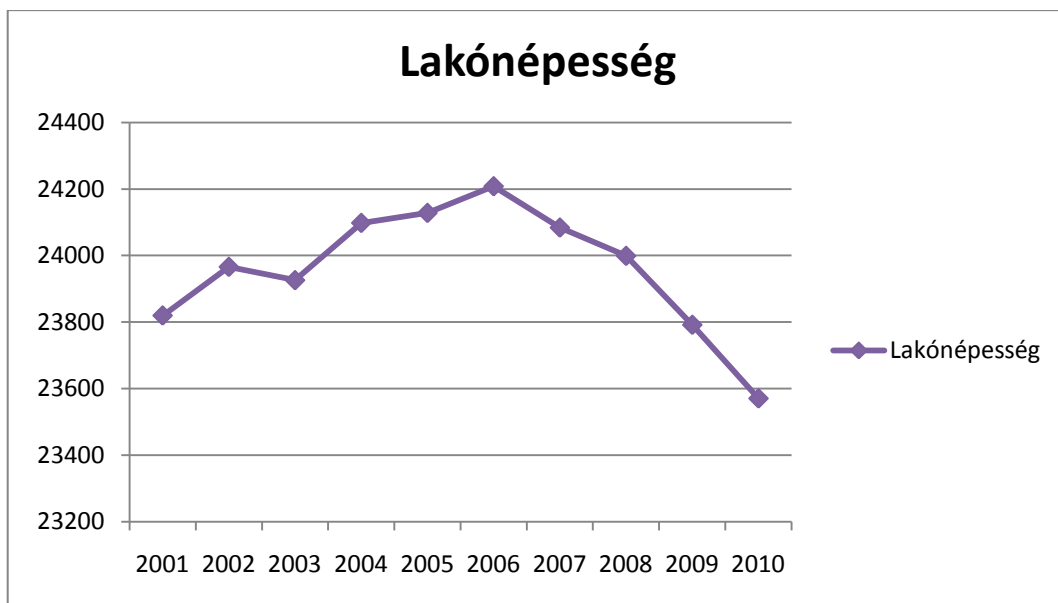
11. ábra:

Az Eger Vidék Kincsei Egyesület területe³

Forrás: Saját szerkesztés RUSZKAI (2009) alapján

A **demográfiai helyzet**ről elmondható, hogy a 23 571 fő (*saját számítás KSH alapján, 2010*) lakónépességű térség népességi problémái nagymértékben hasonlítanak az országos viszonyokhoz. Eger közvetlen agglomerációján kívül a települések népessége csökken. Az akcióterület lakónépességének alakulását szemlélteti a 12. ábra. Ezen jól látszik, hogy 2006 óta folyamatosan csökken a térség lakossága. A terület korösszetételét a 13. ábra, melyről általánosságban elmondható, hogy hasonló az országoshoz. Az átlagos népsűrűség 72 fő/km² (*saját számítás KSH alapján*), mely az országos átlagérték alatt van. A térség 14 éves és az alatti lakosságának aránya 15%, míg a 60 éves és ettől idősebb korosztály 20,5 %-ban (*saját számítások KSH alapján, 2010*) képviselteti magát, mely magasabb a megyei és a regionális átlagnál.

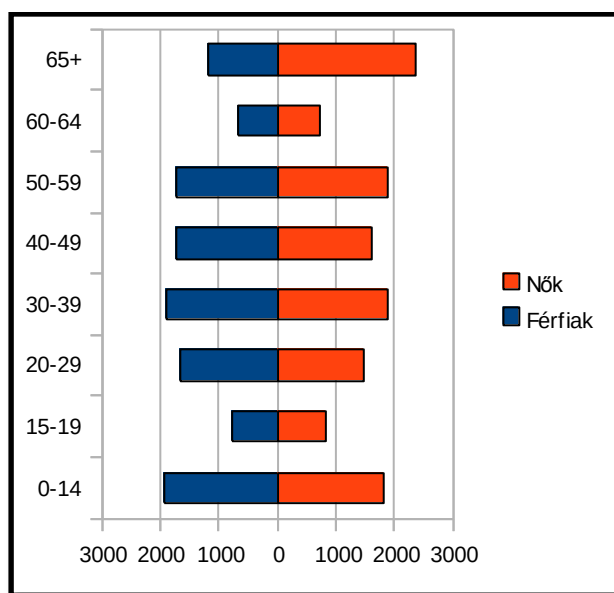
³ Eger város nem tartozik a HACS területéhez

12. ábra:

Az Eger Vidék Kincsei Helyi Akciócsoport területének lakónépesség-változása (2001-2010)

Forrás: Saját szerkesztés KSH-adatok alapján

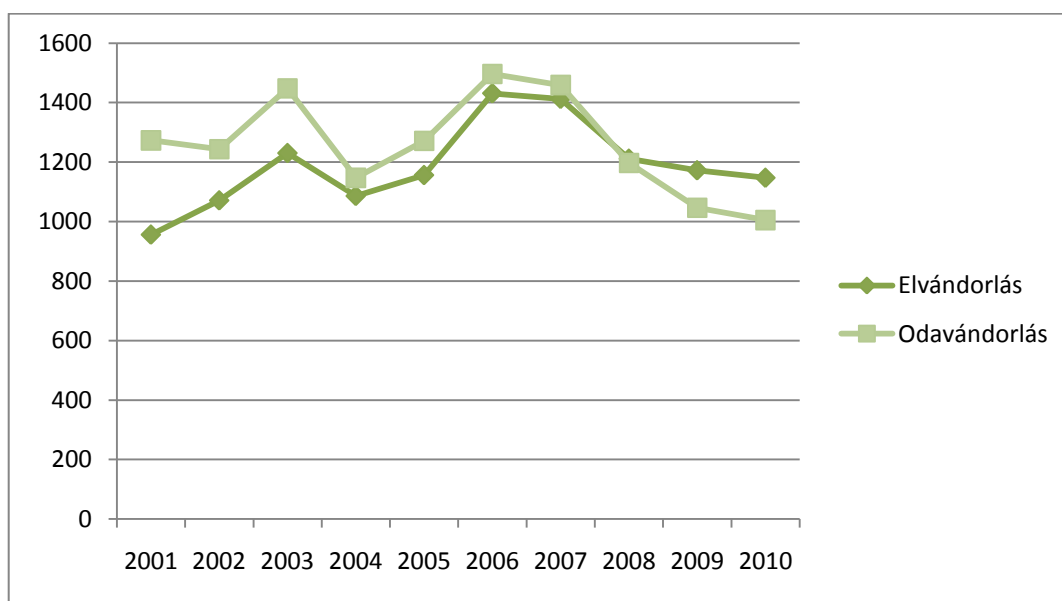
13. ábra:

Az Eger Vidék Kincsei akcióterület korfája (2010)

Forrás: Saját szerkesztés KSH adatok alapján

A térségre az előregedő társadalom a jellemző, melynek egyik kiváltó oka az alacsony természetes szaporulat. Ez utóbbi elsősorban a magyar nemzetiségű lakosságot jellemzi,

hiszen a legnagyobb számú térségi kisebbségnél, a roma lakosságnál már átlagtól magasabb ez az érték. A roma lakosság aránya is nagy településenkénti eltérést mutat, míg Kerecsend lakosságának közel 40%-a roma etnikai kisebbséghez tartozik, addig Ostoros demográfiai viszonyaira nem jellemző az etnikai kisebbség. A célterület további demográfiai sajátossága a lakhely és a munkahely, illetve a lakhely és az iskola közötti ingázás, mely kapcsán egyértelmű Eger város szívó hatása. Az akcióterületen zajló migrációs folyamatot mutatja a 14. ábra. 2001 és 2007 között minden évben – ha csak kicsivel is – magasabb volt az odavándorlók száma, mint az elvándorlóké. Azonban 2008 óta megfordult a folyamat, már az elvándorlók vannak többségben, ez súlyos társadalmi problémákhoz vezethet. Az iskolázottsági szint terén is eltérések tapasztalhatóak a települések között. Ami az éves bruttó átlagkeresetet illeti, Kerecsenden volt a legalacsonyabb (46 719Ft) és Ostoroson a legmagasabb (110 112Ft) 2002-ben (Adatok: HVS).

14. ábra:

A migráció alakulása az akcióterületen (2001-2010)

Forrás: Saját szerkesztés KSH adatok alapján

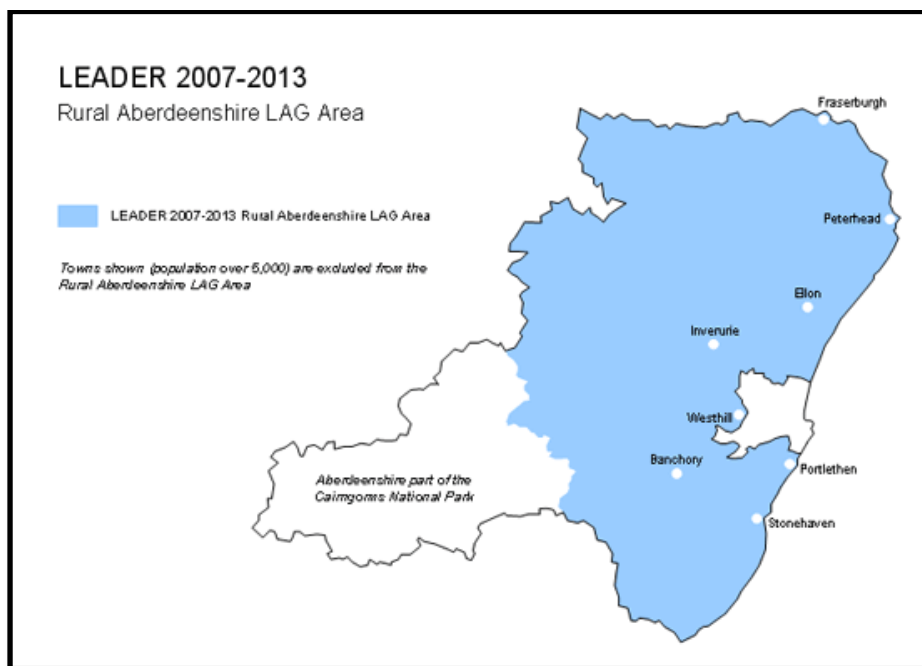
A térség **gazdaságára** jellemző a külföldi tőkével működő vállalkozások, és a kisebb, a gazdasági világválság hatására roppant nehéz helyzetbe kerülő mikro-, kis- és középvállalkozások (KKV) jelenléte. Sok KKV-nak meg kell küzdenie a forráshiány és a bizonytalan piaci pozíció okozta gondokkal. Az akcióterület egyik legjövedelmezőbb

ágazata a turizmus, mely elsősorban a helyi erőforrásoknak köszönheti a sok belföldi és külföldi idelátogatót. A borászat szinte már egyet jelent ezzel a területtel, mely szintén óriási gazdasági potenciállal bír. A térség munkanélküliségi rátája az aktív korú lakosság arányában 6-7%-os. Ez az érték alacsonyabb a megyei (9,5%) és a regionális (11%) értékektől. (Adatok: HVS). A mikrorégió munkaerőpiaci helyzetét tovább nehezíti a fiatal pályakezdők és az alacsonyan képzettek által generált problémák. Ami a gazdasági ágazatokat illeti, a *primer szektor* (mezőgazdaság) – főként a kisebb településeken – még ma is számottevő rétegek számára jelent megélhetési forrást kisparcellás gazdaságok formájában. A *szekunder szektor* (ipar) is jellemzi a tágabb térséget, bár ez főként Egerhez köthető. Azonban – az országos viszonyokhoz hasonlóan – a *tercier szektor* (szolgáltatás) foglalkoztatja a legtöbb munkavállalót. A HACS célterületét nem jellemzi a *kvaterner szektor* (K+F+I).

7. 1. 2. A skóciai Rural Aberdeenshire Helyi Akciócsoport által lefedett terület bemutatása

A Rural Aberdeenshire (Vidéki Aberdeenshire) Helyi Akciócsoport **területi lehatárolása**⁴ (15. ábra) megegyezik Aberdeenshire közigazgatási régiójával, kivéve a nyugati részt – amely a Cairngorms HACS-hoz tartozik – és az 5000 főnél nagyobb lélekszámú településeket. A terület megközelítőleg 4700 km², ez körülbelül 1,3-szor nagyobb, mint Heves megye. A teljes Aberdeenshire (a nyugati részt és a nagyvárosokat is beleértve) népessége 236 000 fő körül mozog, öt 10 000 főnél nagyobb lakosságú és három 5 és 10 ezer fő közötti település található. Az akcióterület **össznépessége** 147 725 fő volt 2006-ban, ami majdnem a maximum értéke egy LEADER térségnek. Az átlagos népsűrűség 37 fő/km², mely jól tükrözi a gyéren lakott régió rurális jellegét. Ez az érték nagy szórást mutat, ugyanis az akcióterület nyugati részén körülbelül 12 fő/km², míg a legsűrűbben lakott térségekben 77 fő/km²-es népsűrűség figyelhető meg.

⁴ Az akciócsoportot alkotó települések listája a mellékletekben található.

15. ábra:

A Rural Aberdeenshire Helyi Akciócsoport célterülete

Forrás: http://www.aberdeenshireleader.org/images/lag_area_map.gif

A régió **gazdaságilag** erőteljesen függött a primer szektortól, azaz a mezőgazdaságtól, az erdőgazdálkodástól és a halászatától. Jelenleg a statisztikák ennek a csökkenését mutatják, főként a foglalkoztatottak és az aktív vállalkozások számának tekintetében. Újabban a gazdaságban hangsúlyt kapnak eddig kiaknázatlan lehetőségek a megújuló energiák elterjedésének köszönhetően, azonban az ilyen kezdeményezések még gyerekcipőben járnak. A **turizmus** a gazdaságnak egy másik létfontosságú és jövedelmező ágazata. Számos olyan rendezvény van (csónak fesztivál, felföldi játékok), amely nem csak jövedelmi forrást biztosít a térségnek, de még jelentős közösségformáló hatással is bír. Az akcióterület továbbá igen gazdag kulturális örökségekben, leginkább a zene, az irodalom és a kézművesség területén. Az alapszolgáltatások minőségi és mennyiségi mutatóit tekintve, mint például a boltok, a postahivatalok, a benzinkutak, az általános iskolák és az orvosi ellátás terén erőteljes csökkenés figyelhető meg a HACS területén. Egyes térségekben 34%-os (!) a csökkenés 1981 óta. Komoly kihívások előtt áll a régió gazdasági és társadalmi szerkezete a hagyományos iparágak visszaesése, az infrastrukturális problémák, a piacoktól való távolság és a vidéki közlekedés miatt. Nagy lehetőségeket rejt magában a megújuló energiaforrások hasznosítása, a turizmusfejlesztés és az info-kommunikációs technológia (ICT) a vidéki vállalkozásfejlesztésben.

A HACS **létrehozás**akor az egyik fő cél az óriási terület különböző pontjain élő falusi közösségek összetartása volt. A területi együttműködés és egyben a helyi gazdaságfejlesztés alapjait a régióban az élénk, befogadó vidéki közösségek, az erőforrás-hasznosítás szempontjából fenntartható környezeti állapot, az energiahatékonyság, a tájkép és a biodiverzitás megőrzése valamint egy versenyképes vidéki gazdaság adja. A **partnerkapcsolat** célja, hogy az intézkedésekkel visszatükröződjene a regionális érdekek és egyenlő arányban legyenek jelen a magán és az állami szféra képviselői. A helyi érdekek a következőkben nyilvánulnak meg: gazdaságfejlesztés, vállalkozások, falusias közösségek, erdőgazdálkodás, környezetvédelem, turizmus, civil szektor, regionális partnerkapcsolatok, akciócsoporton belüli közösségi önkormányzatok, mezőgazdálkodás és üzleti szektor, falusias térségekben élő nők és fiatalok csoportjai. Az akciócsoport-partnerek közel fele tagja az Aberdeenshire Községi Tervezés Partnerségnek (*Community Planning Partnership*) is, mely tevékenységének szerves részét képezi Aberdeenshire fenntartható gazdaságfejlesztése és környezeti, társadalmi jövőjének formálása. További szoros együttműködések kötik össze a szomszédos akciócsoportokkal, mint például a Tayside, a Moray és a Cairngorms Nemzeti Park Helyi Akciócsoportok, így lehetőség nyílik, hogy megosszák egymással tapasztalataikat („*best practice*”). Az átfogó közösségi fejlesztési irányok:

- Községi jóllét
- Munkaerőpiac és gazdaság
- Élethosszig tartó tanulás (LLL)
- Fenntartható környezet

A térségek bemutatását a saját helyzetelemzésem során gyűjtött információk, a Helyi Vidékfejlesztési Stratégiák, valamint a rendelkezésemre álló magyar és angol nyelvű anyagok alapján készítettem.

7. 2. A Helyi Vidékfejlesztési Stratégiák és fő célkitűzéseik, különös tekintettel a gazdasági autonómia elősegítésére

7. 2. 1. Az Eger Vidék Kincsei Helyi Akciócsoport stratégiája és a fő prioritások

A stratégia elkészítésekor az elsődleges cél egy olyan települések közötti együttműködési hálózat megalkotása volt, amely lehetővé teszi a hagyományok ápolását, a helyi humán- és természeti erőforrások hasznosítását, miközben egy élhető és sikeres vidék jön létre. A dokumentumban megfogalmazott **stratégiai célok**:

- A vidék szellemi és épített örökségének megőrzése (helyi kezdeményezésekre és erőforrásokra alapozva)
- Az együttműködési képességek javítása
- Életképes vidéki közösségek kialakítása, a vidéki jólét növelése
- A helyi identitás és a partnerkapcsolatok erősítése
- A térség gazdaságának és idegenforgalmának fejlesztése (helyi természeti-, kulturális- és humán erőforrásokra építve)
- Munkahelyteremtések

A stratégiában meghatározott **specifikus célok**:

- Fenntartható jövedelemszerzési lehetőségek teremtése (a helyi termékek és szolgáltatások versenyképességének növelésével)
- Helyi termékek hozzáadott értékének növelése
- A turizmus térségi aktivitásának növelése, turisztikai programcsomagok, látványosságok kialakítása
- Rendezett térségi, természeti környezet, ápolott településkép kialakítása
- Népi mesterségek újraélesztése, ápolása és rendszerbe kapcsolása

Az ehhez hasonló fejlesztési, tervezési dokumentumok megkövetelik az időközönkénti módosítást és átalakítást a folyamatosan változó társadalmi-gazdasági viszonyokra való reagálásként. A Helyi Vidékfejlesztési Stratégia felülvizsgálata alkalmával 3 fő célkitűzés fogalmazódott meg:

1. A vidéki életminőség javítása

- ❖ Falufelújítás, játszótér építése és karbantartása, parkosítás
- ❖ Infrastrukturális fejlesztések, információs rendszer kiépítése
- ❖ Kulturális-, természeti- és épített örökség védelme, megőrzése és fejlesztése
- ❖ Térségi közbiztonsági hálózat kialakítása

2. Idegengazdasági és turisztikai tevékenység ösztönzése

- ❖ Szálláshelyek és szolgáltatásaik korszerűsítése, bővítése és újak létrehozása
- ❖ Turisztikai célpontok körüli infrastruktúra-fejlesztések és a környezeti állapot javítása
- ❖ Kiadványok, plakátok és brosúrák térségi szintű megjelenítése és kiállításokon való részvétel ösztönzése, támogatása
- ❖ Térségi- és nemzetközi együttműködések ösztönzése

3. Mikro- és kisvállalkozások létrehozása, fejlesztése

- ❖ Létesítmények és telephelyek bővítése, korszerűsítése, felújítása valamint újak létrehozása
- ❖ Helyi vállalkozások technológiai, műszaki fejlesztése
- ❖ Helyi vállalkozások marketingtevékenységének és helyi termékek piacra jutásának támogatása
- ❖ Helyi terméket előállító vállalkozások segítése, újak létrejöttének támogatása

7. 2. 2. A skóciai Rural Aberdeenshire Helyi Akciócsoport fejlesztési terve

A skót stratégia – összhangban a regionális és a nemzeti stratégiákkal – fő célkitűzése egy élénk és fenntartható helyi gazdaság kialakítása, mely a jelenlegi vállalatok támogatása mellett nagy hangsúlyt fektet az élő kultúrára és a természeti örökségekre. A célkitűzés teljesen tükrözi a **Skót Kormányzati Stratégia** céljait, miszerint a fenntartható vidéki gazdaság és a vidéki lakosság:

- Gazdagabb és igazságosabb
- Környezettudatosabb
- Egészségesebb
- Erősebb és biztonságosabb

- Intelligensebb legyen

A HACS figyelembe veszi az **Aberdeenshire Községi Terv** (2006-2010) öt fő prioritását is:

- Községi jólét
- Munkahelyek és a gazdaság
- Élethosszig tartó tanulás (*LLL*)
- Fenntartható környezet
- Partnerkapcsolatok fejlesztése

Ezek az átfogó községi tervezési területek és további hat irányadó elv (integráció, felelősségre vonhatóság, partnerség, nyilvánosság, fenntarthatóság és hatékonyság) a stratégia központját alkotják.

A **Skót Vállalati Vidékgazdaság-fejlesztési Terv** (2007-2010) különösképpen kiemeli azokat a vidéki térségeket, melyekre az alábbiak jellemzőek:

- Elnéptelenedés
- Elvándorlás és felgyorsult előregedés
- Kevés munkalehetőség
- Elnyomott hagyományos vidéki iparágak
- Kevés nagy növekedési potenciállal rendelkező vállalkozás
- Alacsony számú nemzetközi vállalat
- Fejlesztési területek hiánya
- Szolgáltatások alacsony spektruma
- Kiépítetlen infrastruktúra

Szakmai tanácskozások során kerültek meghatározásra a HACS Helyi Fejlesztési Stratégia kulcskérdései. Fontos szempont volt, hogy megjelenjenek a **LEADER elvei** a stratégia megalkotásakor. Ezek a kulcskérdések a következők:

- A vidéki közlekedésfejlesztés
- A vidéki munkaerő képzése
- Fenntartható vidéki alapszolgáltatások
- Lehetőség kooperatív marketing tevékenységre
- Helyi lakásügyi kérdések

- Az üzleti teljesítőképesség és versenyképesség fejlesztése
- Fiatalok helyben tartása
- Megújuló energia megoldások a vállalati szektor és a közösségek számára
- Fiatalok ösztönzése az agrárszektorra
- A kulturális és a természeti környezet felismerése és védelme
- A társadalmi, rekreációs és kereskedelmi lehetőségekhez való hozzáférés javítása

A HVS legfőbb célja az alábbi **három célcsoport** kitüntetett felzárkóztatása, támogatása:

- Nők
- Fiatalok
- Munkanélküliek

Nők: Statisztikák bizonyítják, hogy alacsonyabb jövedelmi viszonyok jellemzik a nőket a férfiakkal való összehasonlításban a vidéki Aberdeenshire-ben. A gyermekfelügyeleti szolgáltatásoktól, intézményektől való távolság kihathat a nők foglalkoztathatóságára a vidéki régiókban.

Fiatalok: Számos fiatalokat érintő kérdés felvetődött a konzultációk során: az elvándorlás, a munkalehetőségek hiánya és a fiatalok általános érdekképviselési hiánya a nyilvános fórumokon. Ezek közül valamennyire megoldást kell találni.

Munkanélküliek: A munkanélküliekkel kapcsolatban nem a munkahelyteremtés az egyetlen cél. Szükségesek képzések, továbbá fejleszteni kell a foglalkoztatási lehetőségeket a vidéki területeken, hasonlóan a városi foglalkoztatáshoz, mely képesség teszi a karrier előrehaladását.

A **Rural Aberdeenshire Helyi Akciócsoport** – a fentebb csoportosítva említett szempontokra alapozva – az alábbi **fő prioritásokat** jelölte ki a **Helyi Vidékfejlesztési Stratégiában:**

- Fenntartható közösségek
- Fenntartható energiagazdálkodás
- A termékek (innovatív) hozzáadott értékének növelése és piackutatások
- Fenntartható turizmusfejlesztés
- Innovatív mikrovállalkozások
- Sokoldalú vidéki munkaerő

Az akciócsoport véleménye szerint a fő prioritások teljes mértékben illeszkednek az európai, a nemzeti és a regionális fenntartható vidékfejlesztési stratégiákhoz. Ezért ez egy alapos, tényeken alapuló stratégia, mely a LEADER elveit szolgálja a vidéki Aberdeenshire-ben.

7. 3. A helyi erőforrások és az önellátásra való törekvés megjelenése a két akciócsoport tevékenységében

A két vizsgált akciócsoport összes, a 2007 és 2013 közötti időszakba eső tevékenységét, projektjét áttekintve kerestem olyanokat, melyekben megjelenik közvetlenül vagy közvetve a helyi erőforrások felhasználása és az önellátásra való törekvés.

Az Eger Vidék Kincsei településszövetség mind a 14 települése részt vett kettő kulturális örökséget őrző projektben. Egyik a *Kulturális, természeti, épített örökség védelme*, másik a *Hagyományőrző kulturális rendezvények szervezése és lebonyolítása* elnevezésű projekt. Mindkét kezdeményezés elsődleges célja a vidéki életminőség javítása. Előbbi eredményeként a HACS a helyi lakosság nemzeti öntudatának erősödését könyvelte el. Három, a térség idegenforgalmi helyzetét javítani kívánó projekt valósult meg a térségben. Ezek fő prioritásai a szálláshelyek és szolgáltatásaik korszerűsítése, bővítése, újak létrehozása, illetve térségi szintű kiadványok készítése. Turisztikai célpontok infrastruktúrájának és környezetének kiépítésével igyekszik az akciócsoport ösztönözni az idegenforgalmi és turisztikai tevékenységet Eger vonzáskörzetében. A kulturális- és természeti értékek (múzeumok, tájházak, kaptárkövek) megközelíthetőségének és környezeti állapotának rendezése több turista idelátogatását eredményezheti. Mivel a helyi akciócsoport úgy véli (HVS), hogy a turisztikai célpontok és az idegenforgalmi szolgáltatások széleskörű megismertetése hiányos, ezért a térségi kiadványok mellett a különböző kiállításokon és rendezvényeken való részvételt is célul tűzte ki. Magyarországon egyre népszerűbb a falusi turizmus. A helyi vidékfejlesztési stratégiában is megfogalmazta a HACS, hogy a falusi turizmus feltételeinek javítása, a magán szálláshelyek minőségi és mennyiségi fejlesztése tovább növelheti a turisták számát. Az idegenforgalomnak ez az irányzata jelentős gazdasági potenciállal bír, különösképpen

egy ilyen térségben, ahol adottak a természeti- és kulturális feltételek. Ez hosszú távon munkahelyeket teremthet és növelheti a térség bevételeit, elősegítve az önellátás mértékét.

Az Eger Vidék Kincsei HACS tevékenységének szerves részét képezik a helyi vállalkozásokat támogató projektek. Ezekben az elképzelésekben lelhetőek fel leginkább az önellátásra való törekvés jelei az akciócsoportnál. Négy helyi KKV-kat támogató projekt valósul és valósult meg az akcióterületen 2007 óta. *A Helyi vállalkozások létesítményeinek felújítása, újak létrehozása* elnevezésű program a helyi mikro-, kis- és középvállalkozások fejlesztésével és létrehozásával kíván munkahelyeket megőrizni és létrehozni. Gépbeszerzésének támogatásával szeretne javítani a helyi vállalatok gép-ellátottságának alacsony színvonalán a HACS. Ettől a lépéstől a cégek versenyképességének növekedését várják. Azonban itt fontosnak tartom megemlíteni, hogy véleményem szerint a túlzott gépesítés nagyszámú emberi munkaerőt válthat ki és sok ember addigi munkája feleslegessé válhat, ezzel nőhet a munkanélküliség, mely az életszínvonal csökkenéséhez vezethet. *A Helyi vállalkozások műszaki színvonalának fejlesztése* elnevezésű kezdeményezés is a helyi vállalkozások versenyképességének javítását kívánja elérni. Mivel a helyi KKV-k fejlődésének egyik gátló tényezője a telephelyeik szűkössége, megkülönböztető figyelmet fordít az Eger Vidék Kincsei helyi akciócsoport a helyi vállalkozások meglévő telephelyeinek bővítésére.

Az Eger város vonzáskörzetében szerveződött akciócsoport a humán erőforrásra is figyelmet fordított, mikor játszóterek felújításához és építéséhez rendelt pénzbeli forrásokat. Emellett a játszóterek környezetének rekonstrukcióját is elrendelték. Sétálóutak kialakítása és parkosítás is szerepelt a kitűzött célok közt. Ezeknek a beruházásoknak az elsődleges célja a vidéki életszínvonal javítása valamint a fiatalok helyben tartása és idevonzása. Ez utóbbi kiemelten fontos, mivel a térség lakossága csökkenő és emellett elöregedő tendenciát mutat. Ha a kvalifikált fiatalok elvándorolnak, akkor nagyon nehéz helyzetbe kerül a térség.

Az akciócsoport projektjei közül a következőt tartom a legjelentősebbnek kutatásom szempontjából. Ez a helyi termékpálya kialakításának támogatása. A 100 000 000 Ft forrásból megvalósuló kezdeményezéshez kedvező feltételek állnak rendelkezésre a térségben. Ahogy a Helyi Vidékfejlesztési Stratégiában is olvasható: „*A HACS területe kifejezetten alkalmas magas hozzáadott értékű mezőgazdasági termékek előállítására.*” Nagy igény mutatkozik a helyben, helyi alapanyagokból előállított, a tájra jellemző,

egészséges helyi termékek és a népies kultúra jegyeit magán hordozó kézműves termékek iránt. A projekt azokat a helyi vállalkozásokat igyekszik támogatni, amelyek helyi termékeket állítanak elő vagy valamely módon elősegítik azt. A projekt továbbá támogatni hivatott a térségre jellemző tradicionális helyi termékek előállítására mellett azok feldolgozását, csomagolását meglévő üzemek fejlesztésével, eszközbeszerzésekkel vagy új üzemek létrehozásával. Külön figyelmet szentelnek a helyi termékek körüli marketingtevékenységnek és támogatják piacra jutásukat. Támogatás vehető igénybe helyi termék védjegyének kialakítására is.

A skóciai Rural Aberdeenshire helyi akciócsoport több mint 100 kisebb és nagyobb projektet hajtott végre a 2007-2013 közötti tervezési időszakban. Ez nagy aktivitásról tesz tanúbizonyságot. A kulturális erőforrások terén igen aktív tevékenységet folytatnak a skótok. Ezek hasznosítása, megóvása és felújítása sok esetben a térség idegenforgalmára is pozitív hatással van. A már feledésbe merült helyi nevezetességek renoválásával és kulturális programok szervezésével megnövelhető a turisták száma, akik bevételt generálnak a vidék számára. Kiváló példa erre a Népi Szüreti Fesztivál (*Harvest Folk Festival*), ahol a helyi népi ételekről és a népzeneről szól minden. Ez egy kiváló kulturális program a vidéken és a nagy városokban élők számára egyaránt. Ezen kívül más ilyen jellegű események is kerültek megrendezésre, többek közt egy népművészetet népszerűsítő program, melynek keretein belül még kézművességet is tanítottak a helyi lakosságnak. A 2009-ben indult három éves *Banffshire Coast Tourist Program* egy összetett turisztikai program. Célja, hogy ösztönözze a helyi idegenforgalmi érdekelté válnak arra, hogy összefogva, akár klaszter szinten együttműködve fejlesszék Aberdeenshire turisztikai erejét és színvonalát. Ezek a kulturális–turisztikai rendezvények jelentős bevételt eredményeznek a vidéki közösségek számára, akár hosszú távon is.

Versenyképes vidéket és vidéki gazdaságot nem lehet létrehozni versenyképes társadalom nélkül. Tudja ezt az Aberdeenshire-i akciócsoport is, ezért nagy hangsúlyt fektetnek a humán erőforrásra, mint helyi erőforrásra. Ezt bizonyítja a *Development of Boyndie Visitor Centre* (Boyndie látogató központ fejlesztése) is. Ezzel a komplex projekttel kialakult egy rekreációs lehetőséget is biztosító vidéki közösségi centrum, mely elősegíti a társadalmi kohézió erősödését, kereskedelmi lehetőséget biztosít a helyi mikro-, kis- és középvállalkozásoknak és új munkahelyeket is teremt. A turisztikai vonzerővel is rendelkező, funkcióbővítéseken átment centrumban felnőtt képzéseket is tartanak, ezzel is támogatva az élethosszig tartó tanulás (*lifelong learning - LLL*) és az élet minden területére

kiterjedő tanulás (*lifewide learning - LWL*) szemléletét. Több olyan projekt is megvalósult a célterületen, amely fiatalok, felnőttek valamint tanulási nehézségekkel küzdők oktatásához és képességfejlesztéséhez járul hozzá. A 10 800 £ (≈ 3,7 millió Ft) összköltségű, 50%-ban LEADER forrásból finanszírozott *Gartly School Wildlife Garden* (Gartly Iskolai Természeti Kert) projekt egyik eleme egy tanösvény kialakítása. Ezzel és néhány egyéb környezeti jellegű programmal a projekt nem titkolt célja a térségben élők – elsősorban gyerekek – környezettudatosságának erősítése. Ezek a kezdeményezések a környezettudatos szemlélet mellett az egészséges életmódra is ösztönzik a gyerekeket. Egy ehhez hasonló projekt a *Countryside Estate for Primary School Pupils 2009 & 2010* (Vidéki nap az általános iskolások számára). Ez egy olyan kezdeményezés, mely a helyi iskolák tanulóival szeretné megismertetni a vidéket, a vidéki problémákat, a vidéki gazdaságot⁵, a természeti környezetet és a biodiverzitás megőrzésének fontosságát. Továbbá célja, hogy a fiatalok megismerjék a térségben termelt és előállított élelmiszereket. Ezeket főként iskolán kívüli tevékenységekkel kívánják elérni. Aberdeenshire-ben igyekeznek a pályakezdő fiataloknak segíteni a munkához jutásban. A *Young People's Employability Project* (Fiatalok foglalkoztathatósága projekt) jóvoltából 30 hátrányos helyzetű fiatal kapott munkát.

Az akciócsoport a megújuló energiákra is kiemelt figyelmet szentel. Ilyen természeti erőforrások felhasználását hivatott támogatni több beruházás is. A környezettudatosság megjelenik az építkezésben is. Ezt bizonyítja, hogy napelemek kerültek beüzemelésre és zöldfelülettel borított tetők lettek kialakítva vidékfejlesztési forrásokból. A *Tullynessle Hall* (Tullynessle Csarnok) fejlesztése egy helyi erőforrás-hasznosítási mintaprojekt, többek közt a biomassa fűtőrendszer miatt. A *PEP Interpretation Centre* egy turisztikai látványossággént is szolgáló megújuló energiát használó épület. Az *Udny Community Wind Turbine Purchase* (Udny közösségi szélturbina) projekt keretében egy 800 kW energiát előállító szélturbina került átadásra 1,4 millió £ költségből (≈ 479 millió Ft), melynek 37%-a LEADER forrásból fedezett. Egy más jellegű természeti erőforrás jelenik meg a *Strategic Mink Control in Northern Scotland* (Stratégiai Nyérc Ellenőrző Központ Észak-Skóciában) projektben, ahol öt HACs együttműködve tesz Skócia folyórendszerének és a halállományának a védelméért.

⁵ Elsősorban a vidéki mezőgazdaság és az ipar működésével.

Skóciában fontosnak tartják a helyi termékeket, ezt mi sem igazolja jobban, mint hogy sok projekt fő prioritásaiban szerepelnek, és jelentős összegeket költenek ezekre. Az igen összetett *Food Tourism Projekt* (Élelmiszer-turizmus projekt) egy helyi termékek népszerűsítéséért létrejött fesztivál. A projekt egyik fontos célja, hogy ösztönözze a helyi vendéglátással foglalkozó vállalkozásokat helyi erőforrások hasznosítására illetve helyi termékek felszolgálatására. Támogatják a helyi termelőket és a helyi termékek piacra jutását. Kidolgozásra került egy projekt, melynek célja, hogy a vidéki területeket friss, helyi élelmiszerekkel lássák el. Az ötlet egy másik skót akcióterületről származik, ahol ez bevált és jól működik napjainkban is. Ezzel nagymértékben növelni tudják a térség élelmiszerbiztonságát. A 2009-es *Johnshaven Fish Festival* (Johnshaven-i Hal Fesztivál) idején a vidéki kultúra, a helyi népi művészetek, a népzene, a kézművesség és a hagyományos skót tengeri ételek bemutatására, valamint az emberekkel való megismertetésére került sor. A fesztivál bevételét helyi szervezeteknek ajánlották fel. Egy másik fesztivál (*Huntly Hurst Food Festival*) helyi gazdálkodók és termelők élelmiszer- és kézműves termékeit mutatta be.

8. Prominencia interjú értékelése

Úgy gondoltam, ha meginterjúvolom az Eger Vidék Kincsei (EVK) Helyi Akciócsoport vezetőjét szakmai kérdésekben, fontos információkkal bővíthet kutatásom. Ő a 14 település közül a legnagyobb lélekszámúnak a polgármestere. Megkeresésemre segítőkészen reagált, így létre is jött a találkozó, ahol számos, a helyi erőforrások hasznosítására és az önellátásra való törekvésre irányuló kérdést tettem fel.⁶ Az általános adatok (nem, kor, iskolai végzettség) kitöltése után rátértünk a szakmai kérdésekre, elsőként: „*Milyen tényezők hatására jött létre az Eger Vidék Kincsei Helyi Akciócsoport településszövetsége?*” Több lehetséges választ is megadtam előre ennél a kérdésnél, melyek közül a *kultúrföldrajzi és tájhatárok*, a *helyi gazdasági kohézió alapján* és – kiemelt jelentőséggel – a *politikai nyomás hatására* válaszokat kaptam. Tehát az akciócsoport létrejöttében fontos szerepet játszottak a már kialakult természetes határok és a gazdasági szempontok, azonban sajnos a politikai befolyás volt a leginkább meghatározó. A következőkben a LEADER stratégia legfőbb prioritásairól beszéltünk. Elmondása

⁶ A teljes kérdőív megtalálható a mellékletek között.

szerint a stratégia alapjait a klasszikus vidékfejlesztési feladatok jelentették, mely számomra valamelyest az innováció hiányát jelenti. Pozitívumként említette, hogy ezeket a programban helyi szinten, alulról jövő kezdeményezésekkel (bottom-up) hozzák létre és valósítják meg. Ezek közül a falumegújítás és a vidéki örökség védelmére irányuló projektek azok, melyek a térség önellátásra törekvését elősegítik – vélekedett a HACS első embere. A legtöbb pénzt falumegújításra költötték, amely fontos, de nem a legmegfelelőbb módszer az önellátásra való törekvésre, ezért arra kértem, hogy mondjon konkrétan olyan projektet, mely a települések gazdasági kiszolgáltatottságát hivatott csökkenteni. Polgármester Úr szerint erre nem igen alkalmas a LEADER, továbbá ilyen irányú elmozduláshoz a politikai akarat és a lakosság környezettudatos és egészséges⁷ szemléletmódja is szükséges. A helyi, háztáji földműveléshez és élelmiszertermeléshez szükséges feltételek sem adottam már oly mértékben, mint a rendszerváltás előtt. Hiányolja a megfelelő szabályozást a földtulajdonokkal kapcsolatban, ugyanis nagyterületű földbirtokok vannak spekulánsok kezében.

Következő kérdésem volt: *„Mi a véleménye a helyi termékpályák kialakításának szükségességéről és a regionális klaszter szintű együttműködésekről?”* Az akciócsoport vezetője fontosnak tartja a helyi termékeket, azok támogatását és piaci versenyképességének növelését. Az Eger Vidék Kincsei HACS tett is komoly lépéseket ez irányban, a helyi termékpályák kialakítását támogató pályázat keretében. Két nyertes pályázat is volt, mindkettő borászati kisüzemhez köthető. Kiemelte Polgármester Úr, hogy az első lépés véleménye szerint a helyi termékpályák kialakítása kell, hogy legyen, csak ezután alakulhat ki regionális klaszter szintű együttműködés. Ez után arra kértem az interjúalanyt, hogy soroljon fel olyan helyi termékeket és szolgáltatásokat, melyek kitüntető figyelmet kapnak a fejlesztési stratégia intézkedéseiben. A válaszból kiderült, hogy a legfontosabb a szőlő és a bor, illetve az ezekhez tartozó termékek és szolgáltatások. Ez teljesen természetes, hiszen egy történelmi borvidéken fekszik az akciócsoport területe. Sajnálatos tényként jegyezte meg, hogy évtizedekkel ezelőtt például Verpelét erőteljesen mezőgazdasági termelésre volt berendezkedve, és ma már ebből nagyon kevés látszik. Többek között paradicsomot, konyhakerti növényeket és dinnyét, sőt még dohányt és spárgát is termeltek itt, mely jelentős bevételt generált a településen és környékén. Ezekből mára csupán – a még mindig nagy potenciállal rendelkező – szőlő maradt, valamint a szántóföldi termelés, azonban ez már lényegesen kisebb területen. Ahhoz, hogy e

⁷ Jelen esetben a táplálkozással és az élelmiszerekkel kapcsolatban.

növények (akár csak egy része) termesztése újra meghatározó szerepet játsszon a település gazdasági termelésében, a már korábban is említett szemléletmód-átalakulásra van szükség. A HACS vezetője úgy látja, hogy a szőlőtermesztéssel foglalkozó helyiek egy része már eljutott arra a szintre, hogy belátja: nem elég, ha csupán a szőlő termesztésével foglalkozik, hanem megpróbál minél nagyobb feldolgozottsági szintet is elérni, ezzel nem csak a saját és a helyi gazdaság bevételét képes növelni, hanem a termék helyi hozzáadott értékét is.

Az interjú végéhez közeledve, utolsó előtti kérdésként a következőt tettem fel: *„Ön szerint térsége belátható időn belül alkalmas lehet-e arra, hogy komolyabb fejlesztési pénzek nélkül is talpon maradjon?”* Megadtam több választási lehetőséget. Igen válaszokat feltételekkel és nemleges válaszokat okokkal. Polgármester Úr szerint nagyon nehéz lenne a térséget fenntartani fejlesztési pénzek nélkül, jelenleg szinte elképzelhetetlen ez, így igenlő és nemleges válasz közötti állásponton volt. Végül igen választ adott, azaz talpon maradhat a térség nagyobb összegű fejlesztési pénzek nélkül is akár, de ehhez feltétlenül szükséges még egy támogatási periódus. Kitért arra is megkérdeztem, hogy szükséges az európai támogatási rendszert újragondolni, átalakítani.

Az interjú zárásaként arról gyűjtöttem információt, hogy mik voltak a LEADER program lebonyolítási nehézségei a 2007-2013-as időszak eddig eltelt szakaszában? Az Eger Vidék Kincsei Egyesület vezetője szerint túl bürokratikus és indokolatlanul túlbonyolított a program pályázati rendszere. Mivel ezek a pályázatok utófinanszírozásúak, nagyon hosszú idő telik el, mire visszakapják a pályázó szervek a pénzüket, ez is gátolja az előre haladást és a további fejlődést, hiszen a legtöbb pályázó nem túl tőkeerős. Az elszámolás is sok esetben túlkombinált. Az akció csoporton belüli problémák (például kapcsolattartás) nem jellemzőek.

Összességében nem lát jelenleg esélyt és lehetőséget arra az akció csoport vezetője, hogy nagymértékben növelni tudja a térség az önellátottság mértékét. A helyi termékek és szolgáltatások terén elért legnagyobb eredmények egyértelműen a szőlőtermesztés és a bor előállítás, valamint az ezekhez kapcsolódó szolgáltatások minőségi fejlődésben vannak.

9. Az angol nyelvű szakmai kérdőív eredményei

A skóciai Rural Aberdeenshire akciócsoport vezetőjét angol nyelvű on-line kérdőív formájában kérdeztem meg a helyi erőforrások és az önellátásra való törekvés témakörében. A kérdések⁸ megegyeznek az Eger Vidék Kincsei Egyesület igazgatójának feltettével. A HACS létrejöttét meghatározó tényezők közül valamennyit bejelölt a kitöltő (mint például kultúrföldrajzi és tájhatárokhoz és közigazgatási határhoz történő alkalmazkodás, korábbi területi együttműködés, szakértői vélemény, stb.) kivéve a környező város ellátó övezetének létrehozása és a politikai nyomás nem került megjelölésre a felsoroltak közül, melyet kiemelkedően pozitívnak tartok. A stratégia megalkotásakor a két fő szempont a közösségek „újjaélesztése” és a versenyképes vidéki gazdaság voltak. A megalkotott stratégia fő prioritásai, mint egy korábbi fejezetben is olvasható: fenntartható közösségek, fenntartható energiagazdálkodás, termékek helyi hozzáadott értékének növelése, piacutatás, fenntartható turizmusfejlesztés, innovatív helyi mikrovállalkozások és sokoldalú vidéki munkaerő.

A kérdőív harmadik kérdésével arra szerettem volna választ kapni, hogy a stratégia mely prioritásai szolgálják a régió önellátásának növelését. Mint a válaszból kiderül, a településszövetség legtöbb projektje közvetlenül vagy közvetve kapcsolódik az önellátásra való törekvéshez. Valamennyi megvalósult projekt illeszkedik a fentebb említett célok egyikéhez vagy sok esetben többükhez is együttesen, melyek összefüggésben vannak az önellátásra való törekvéssel. Következésképpen a legtöbb projekt valamelyest hozzájárul az önellátáshoz a HACS vezetője szerint. A helyi termékpálya és a klaszterszintű együttműködés kérdéskörét boncolgatva kiderül, több magas helyi hozzáadott értékű termékek előállítását támogató kezdeményezés van a Rural Aberdeenshire területén, mint például az élelmiszerek és a turizmus terén. A HACS első embere szerint a jövőben érdemes még több ilyen projektet támogatni, továbbá növelni szükséges a gazdasági aktivitást a LEADER-en keresztül. A skót akcióterületen a klaszter szintű együttműködések az egy térségen belül megvalósuló projektekből nyilvánulnak meg. Támogatják az ilyen együttműködések, azonban megjegyezte: megfontoltnak kell lenniük, ugyanis vannak olyan települések, ahol a projekt nem képes elérni valódi célját, vagy esetleg néhány faluban hiányozhat a projekthez szükséges önerő. A kérdőíves

⁸ Az angol nyelvű kérdőív megtalálható a mellékletekben.

felmérésből kiderült, hogy a Rural Aberdeenshire nagy jelentőséget tulajdonít az interregionális együttműködéseknek. Több határon átnyúló programnak is részesei. A HACS-vezető szerint a következő időszakra (2014-2020) ki kell dolgozniuk egy egyszerűbb módszert a más akciócsoportokkal közösen folytatott projektek menedzseléséhez. Már dolgoznak is néhány ötleten: egy irányító (gesztor) HACS kijelölése, egyszerűbb adminisztráció, mint például egységes jelentkezési- és igénylőlap. Ezeken túl felmerült annak az ötlete is, hogy a projekt(ek) teljes LEADER költségvetését az irányító akciócsoport kezelje. A HACS a helyi termékek és szolgáltatások közül a halászati, a különböző mezőgazdasági, borászati, kézművesipari valamint a térség hagyományait tükröző egyéb termékekre és szolgáltatásokra⁹ helyezi a hangsúlyt. Az akciócsoport kutatásom témakörében folytatott jelentősebb tevékenységei és eredményei:

- *helyi termékeket népszerűsítő fesztiválok, kiállítások, rendezvények szervezés*
- *humán erőforrás képzése, környezettudatosságra ösztönzése*
- *természeti és épített örökség védelme*
- *helyi vállalkozások támogatása*
- *megújuló energiaforrások hasznosítása*
- *helyi alapanyagokon és termékeken alapuló térségi élelmiszer-ellátási program*
- *a vidéki gazdaság növekvő teljesítménye*
- *fejlődő információs technológia a lakosság és az üzleti szféra számára*

A skót településszövetség igazgatója elmondása szerint a lista végtelen és számos kiemelkedően pozitív végkimenetelű, mintaként szolgáló projekt valósult meg a vidéki Aberdeenshire-ben. A kérdőív végén arra kérdeztem rá, hogy lát-e esélyt arra, hogy a térség a jövőben komolyabb fejlesztési pénzek nélkül is talpon tudjon maradni. A válasz – az Eger Vidék Kincseihez hasonlóan – igen, volt, azaz lát rá esélyt, de ehhez még egy finanszírozási időszakra mindenképpen szüksége van a Rural Aberdeenshire-nek.

A prominencia kérdőív mellett szakmai kérdőíveket és készítettem és küldtem magyar, illetve angol nyelven az akciócsoportok tagjainak, de sajnos Skóciából ezekre egyetlen válasz sem érkezett és a magyarországi HACS-tól is csak olyan kevés számban, hogy érdemi értékelésre nem volt felhasználható. Továbbá Lengyelországba és Németországba is küldtem ki kérdőíveket helyi akciócsoportokhoz, ám sajnos tőlük sem érkezett válasz a dolgozat lezártaig.

⁹ Főként turisztikai szolgáltatások.

10. Konklúzió a kutatásról, a helyi erőforrásokon alapuló önellátásra való törekvésről és a LEADER program hatékonyságáról

Röviden összehasonlítva a két akciócsoport – a helyi erőforrások hasznosítására és az önellátásra való törekvésre irányuló – tevékenységét, elmondható, hogy nagyságrendekkel több és nagyobb összköltségű projekt valósult meg Skóciában, mint a magyarországi akciócsoport területén. Ehhez az is hozzátartozik, hogy lényegesen nagyobb területű és lakosságszámú a Rural Aberdeenshire akcióterülete, mint az Eger Vidék Kincseié. Jómagam úgy gondolom, túl sok pénz megy el „látszati”, hosszú távú értékeket magával nem hozó fejlesztésekre. Látok pozitív törekvéseket mindkét akciócsoportnál a helyi erőforrások és a helyi termékek tekintetében, azonban Eger vonzáskörzetében valamivel kevesebbet, mint Aberdeenshire-ben. Továbbá hiányolok nemzetközi együttműködést az Eger Vidék Kincsei akciócsoportnál, mely elősegíthetné a vidék fejlődését és „jó gyakorlatok” átvételét is eredményezhetné. A skóciai HACS-nál van ilyen együttműködés egy Finnországban működő helyi akciócsoporttal. Véleményem szerint a fentebb említett különbségek oka a két akciócsoport között abban rejlik, hogy a skóciaiak tapasztaltabbak a LEADER programban, hiszen ők hazánknál korábban csatlakoztak az Európai Unióhoz,¹⁰ így a program korábbi időszakainak is aktív részesei lehettek. Mindkét akciócsoport munkásságában jelen van a szőlőtermesztés és a bor előállítás illetve az ehhez kapcsolódó szolgáltatások támogatása, azonban ez a magyar településszövetség esetében dominánsabb, ami érthető, hiszen egy történelmi borvidék területén fekszik a HACS.

Összességében úgy gondolom, kutatómunkámmal sikerült a LEADER program által nyújtott lehetőségeket feltárni a helyi erőforrások hasznosítása és az önellátásra való törekvés terén. A LEADER átfogó tengellyé alakításával jelentősen visszaesett a program vidékfejlesztési szerepe és hatékonysága, azonban még mindig rejt magában lehetőségeket, hogy növelni tudja egy településszövetség a helyi erőforrások fenntartható hasznosítását és jelentős lépéseket tegyen az önellátásra törekvés terén. Az, hogy mindezt hogyan, milyen eszközökkel teszi, az már kizárólag az akciócsoportokon múlik. Munkám zárásaként

¹⁰ Az Egyesült Királyság 1973-ban, Magyarország 2004-ben csatlakozott az EU-hoz

készítettem Eger vonzáskörzetére egy jövőképmátrixot (IV. táblázat), mely jól szemlélteti – az általam vélt – pozitív, reális és negatív jövőképet.

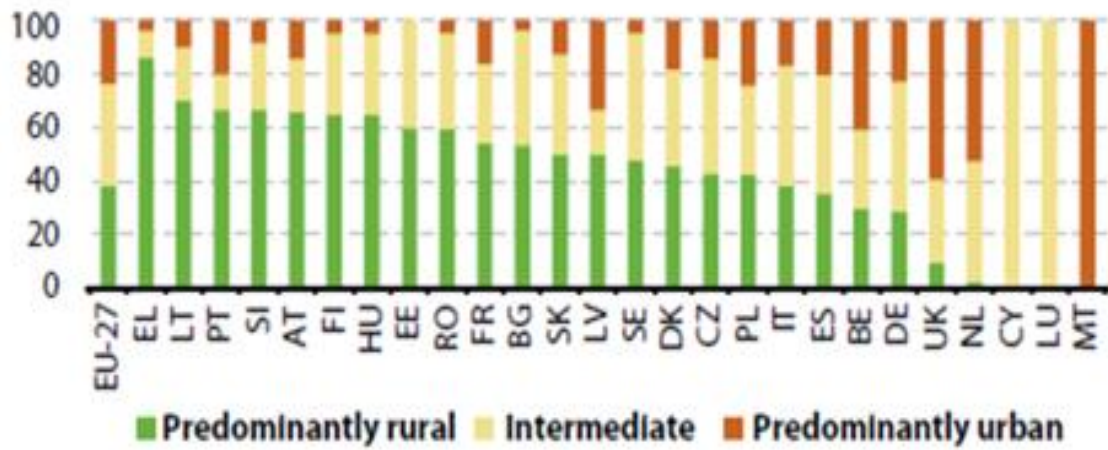
IV. táblázat: Eger vonzáskörzetének jövőkép mátrixa

Pozitív jövőkép	Reális jövőkép	Negatív jövőkép
Helyi erőforrások térhódítása, nagyobb mértékű, optimális hasznosítás fenntartható módon.	Nő a helyi erőforrások elterjedése, de nem jelentősen.	Szinte teljesen feledésbe merülnek a közvetlen környezetünkben fellelhető erőforrások.
Helyi termékek erősödő piaci szerepe, helyi termékpályák kialakítása.	A piaci trendek csak kismértékben teszik lehetővé a helyi termékek elterjedését.	Nyomasztóvá válik az import tömegcikknek túlsúlya a piacon.
A társadalmi gondolkodásmód a környezettudatosság jegyében jelentősen módosul az oktatás aktív közreműködésével.	Az oktatásba nem kerül be a környezettudatos szemléletformálás, de valamelyest nő a lakosság környezettudatossága.	Alig fellelhető a környezettudatosság a hétköznapiakban, az átlag ember alig törődik környezetével és a természettel.
Helyi érdekeket szolgáló helyi fejlesztési stratégiák készülnek (nem kötelező jelleggel) és valósulnak meg. Javulnak az együttműködési képességek települések, vállalkozások és civil szervezetek között.	Továbbra is a sablonra elkészített, sztenderd tervdokumentumok lesznek a jellemzőek. Néhány kivétel lesz csak. Kevés igazán jól működő együttműködés.	Tovább erősödnek az egyéni, önző érdekek, már a sablon fejlesztési dokumentumokat is kevesen készítik el.
Csökken a centrum és a periféria térségek közötti fejlettségbeli különbség	Jelentős csökkenés nem következik be a centrum és a perifériák között	Tovább erősödik a differencia, mély szakadékok alakulnak ki.
A jelenleginél sokkal több profitot sikerül helyben tartani. A helyi KKV-k, családi gazdaságok piaci pozíciójának és versenyképességének erősödése.	Marad a ma is megfigyelhető állapot: A profit számottevő hányada kikerül a vidéki térségből, gyakran az országból is. KKV-k nehezen viselik a multinacionális vállalatok felőli nyomást	A nagy, külföldi tőkés gazdaságok kizsákmányoló hatása felerősödik.
A magyar vállalkozásokat és a helyi erőforrások széles körű, fenntartható hasznosítását elősegítő támogatási- és jogszabályi háttér jön létre.	Érdemben nem változik a gazdaságpolitika és a jogi keretek.	Olyan támogatási- és jogszabályi rendszer alakul ki, amely teljesen ellehetetleníti a helyi vállalkozások és a helyi erőforrások kitörését.
A mezőgazdaságban előtérbe kerülnek a biotermékek és a környezetbarát termelési módok. Javul ezen termékek piaci versenyképessége.	A primer szektort továbbra is a tömegtermelés és a környezetterhelő eljárások jellemzik. A biotermékek iránti igény valamelyest nő.	A piacon jelenlévő biotermékeket szinte teljesen kiszorítják az olcsóbb, de rosszabb minőségű tömegcikk.
A humán erőforrás nagyobb megbecsülést kap és felértékelődik a szerepe.	Nem következik be számottevő elmozdulás sem pozitív, sem negatív	Csökken az emberi munkavégzés szükségessége, tovább erősödik a gépesítés

Több munkalehetőség, főként a vidéki térségekben, kevesebb ingázás.	irányban. A munkanélküliségi ráta stagnál.	mértéke. A munkanélküliség tovább nő.
Elterjed az egészséges életmód és az egészséges, helyi élelmiszereken alapuló táplálkozás.	Egyre szélesebb réteget foglalkoztat a tudatos táplálkozás, de ahhoz kevés, hogy jelentős változást idézzon elő.	A stresszes és rohanó élet következtében szinte teljesen háttérbe szorul a tudatos és egészséges életmód.
Csökken a hulladék mennyisége, nagyfokú újrahasznosítás (házkörül is)	Az újrahasznosítás terén következnek be pozitív változások, azonban a hulladék mennyisége tovább nő.	Rohamosan nő a hulladékmennyiség és a korábbi időszakra jellemző újrahasznosítások is alábbfagynak.
Természeti és kulturális értékek fokozott védelme, fenntartható turizmus.	Természeti és kulturális értékeink fokozott védelme fennáll, de a turizmus környezetre káros hatásai nem csökkennek.	Háttérbe szorulnak kulturális- és természeti örökségeink. Az idegenforgalom által okozott természeti károk felerősödnek.
Jelentősen nő az energiahatékonyság és a megújuló energiák részaránya	Kis mértékben nő az energiahatékonyság és a megújuló energiák részaránya, de még mindig elmarad a szükséges mértéktől	Nem cél az energiahatékonyság, a fosszilis energiaforrások elnyomják a megújulókat.

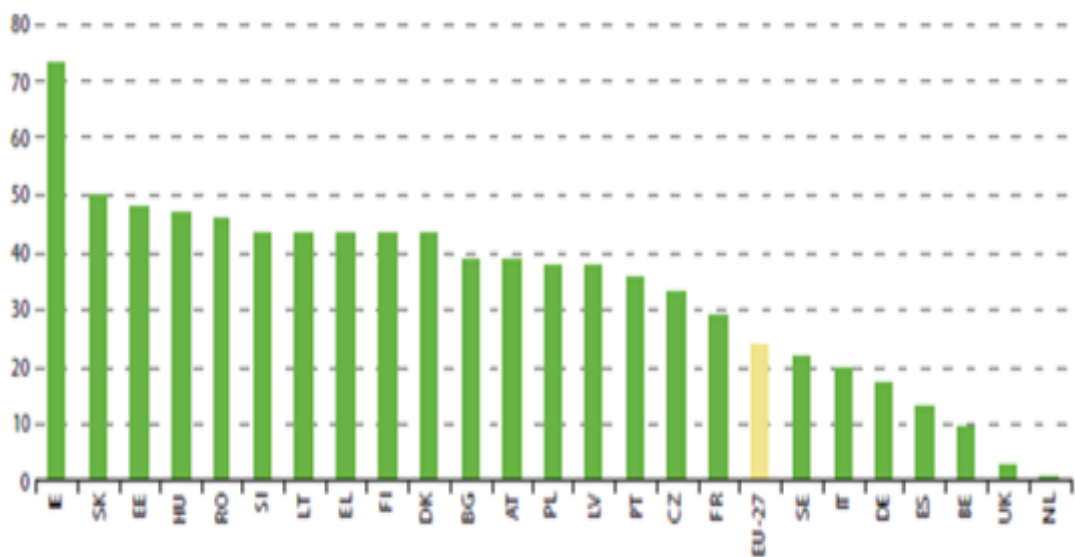
Forrás: Saját szerkesztés

Mellékletek

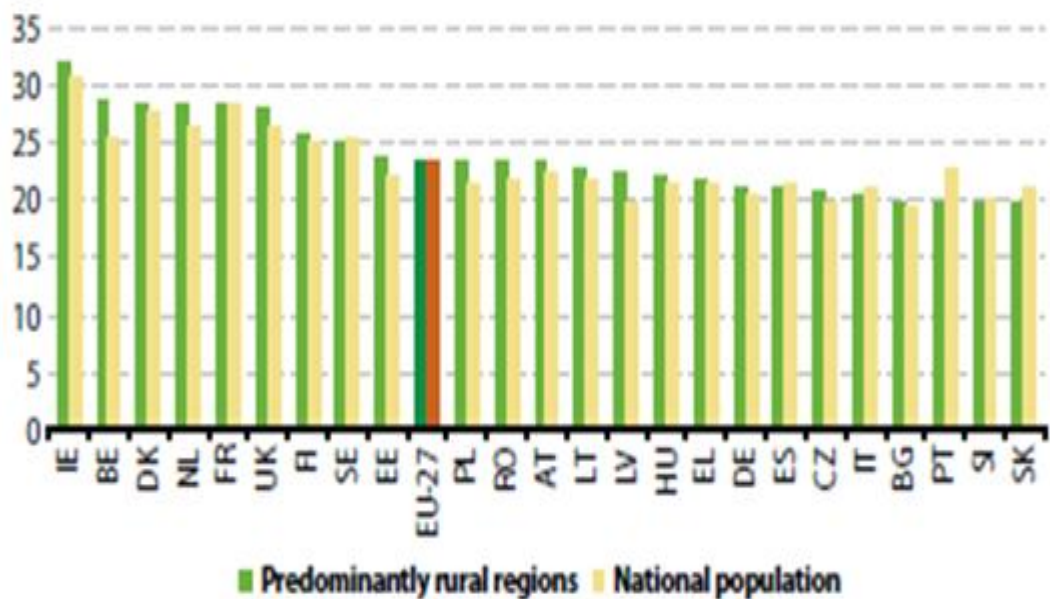
Az EU város-vidék régiótípusainak megoszlása országonként (%)

Forrás: EUROSTAT (2011)

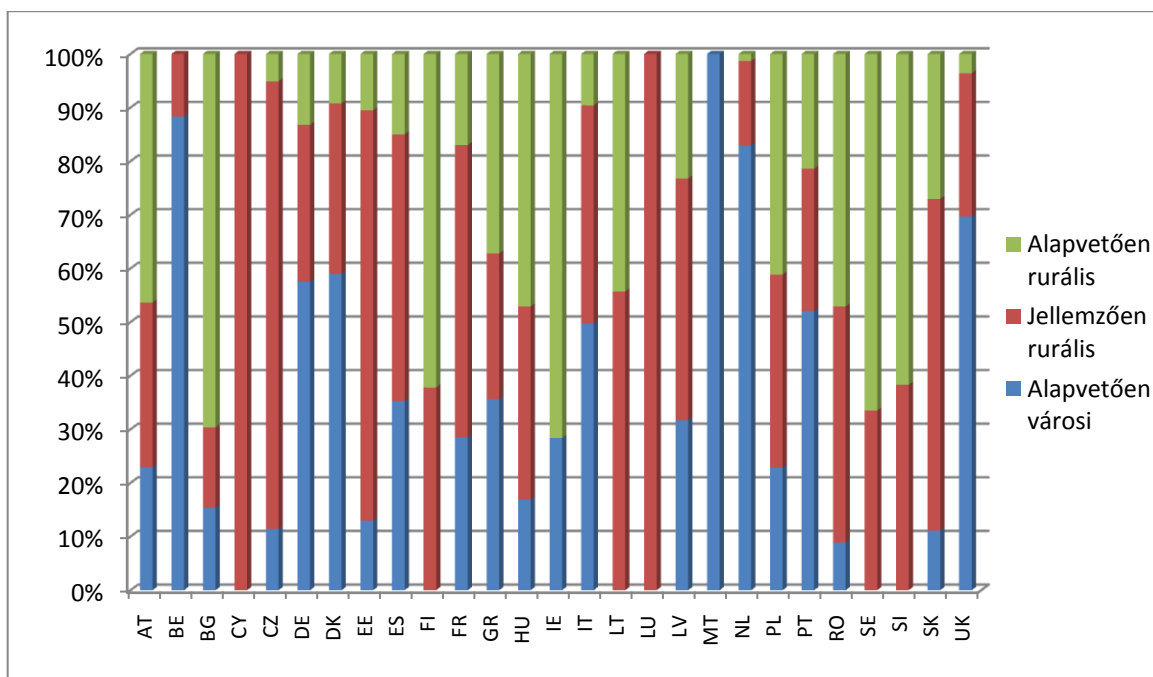
A népesség megoszlása az alapvetően városi régiókban, 2009 (%)

Forrás: EUROSTAT (2011)

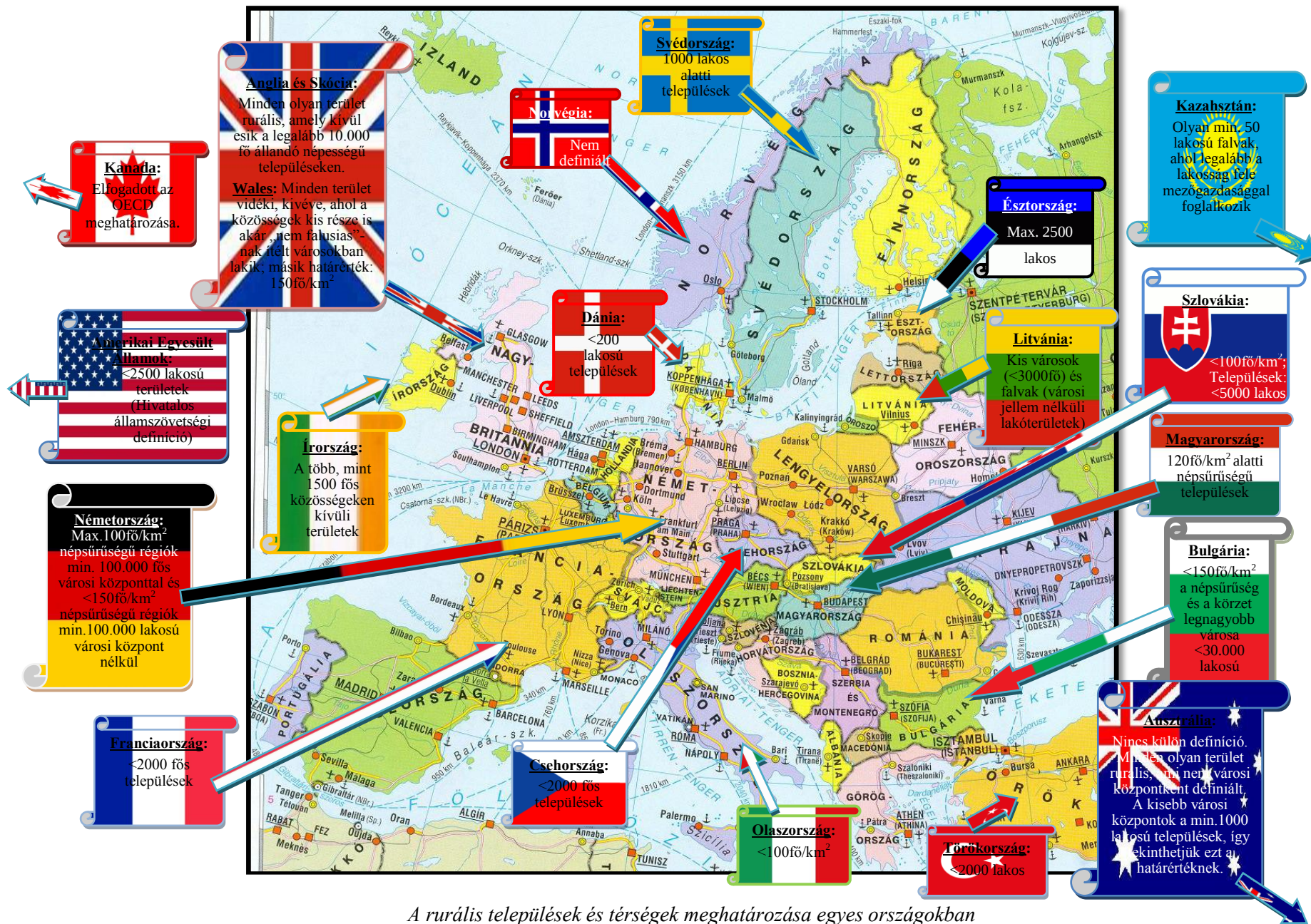
Fiatalok aránya az EU tagállamaiban, 2009 (%)

Forrás: EUROSTAT (2011)

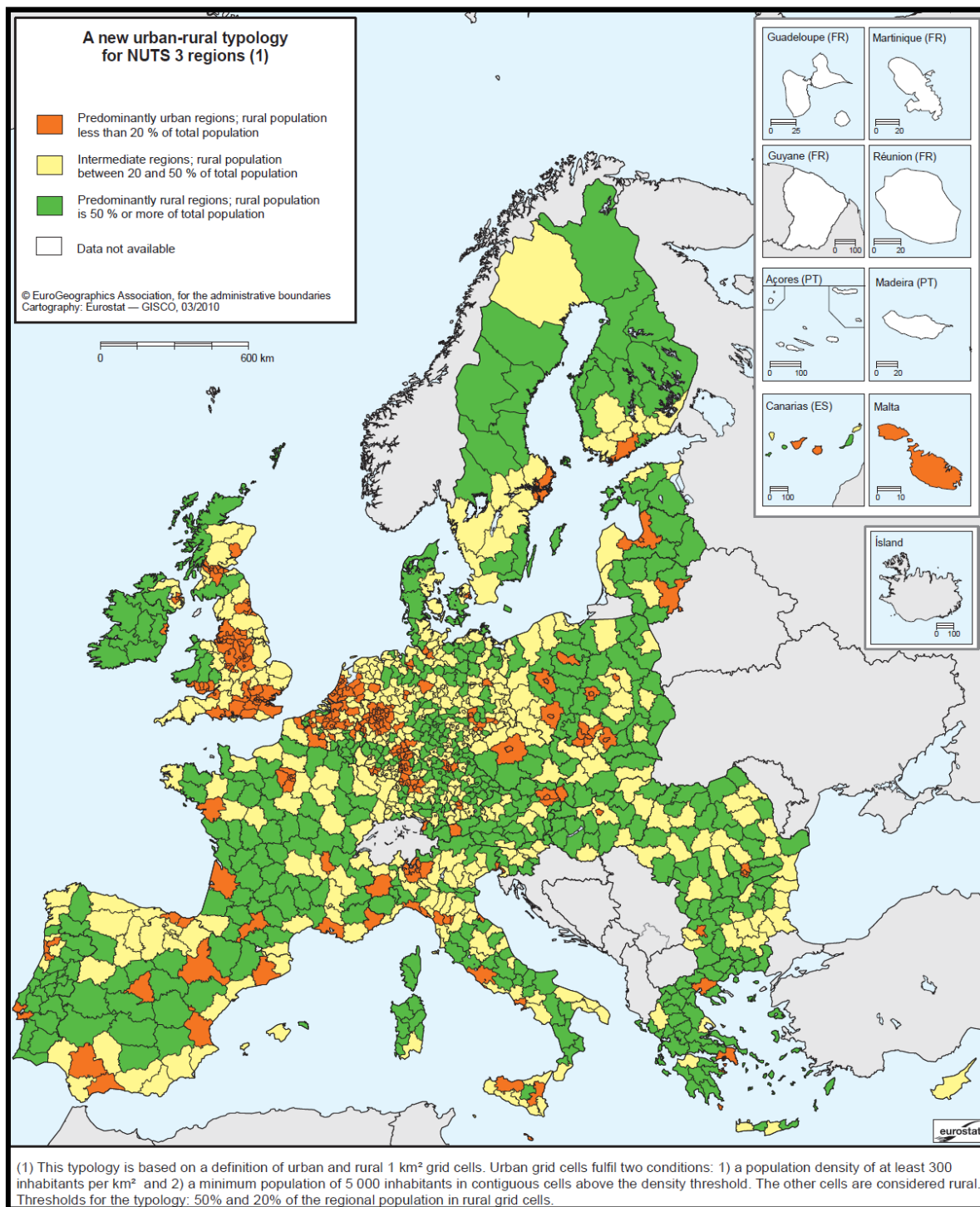

Népesség-megoszlás az OECD-kritériumok alapján az EU27 országokban, 2003 (%)

Forrás: Saját szerkesztés COPUS (2006) alapján

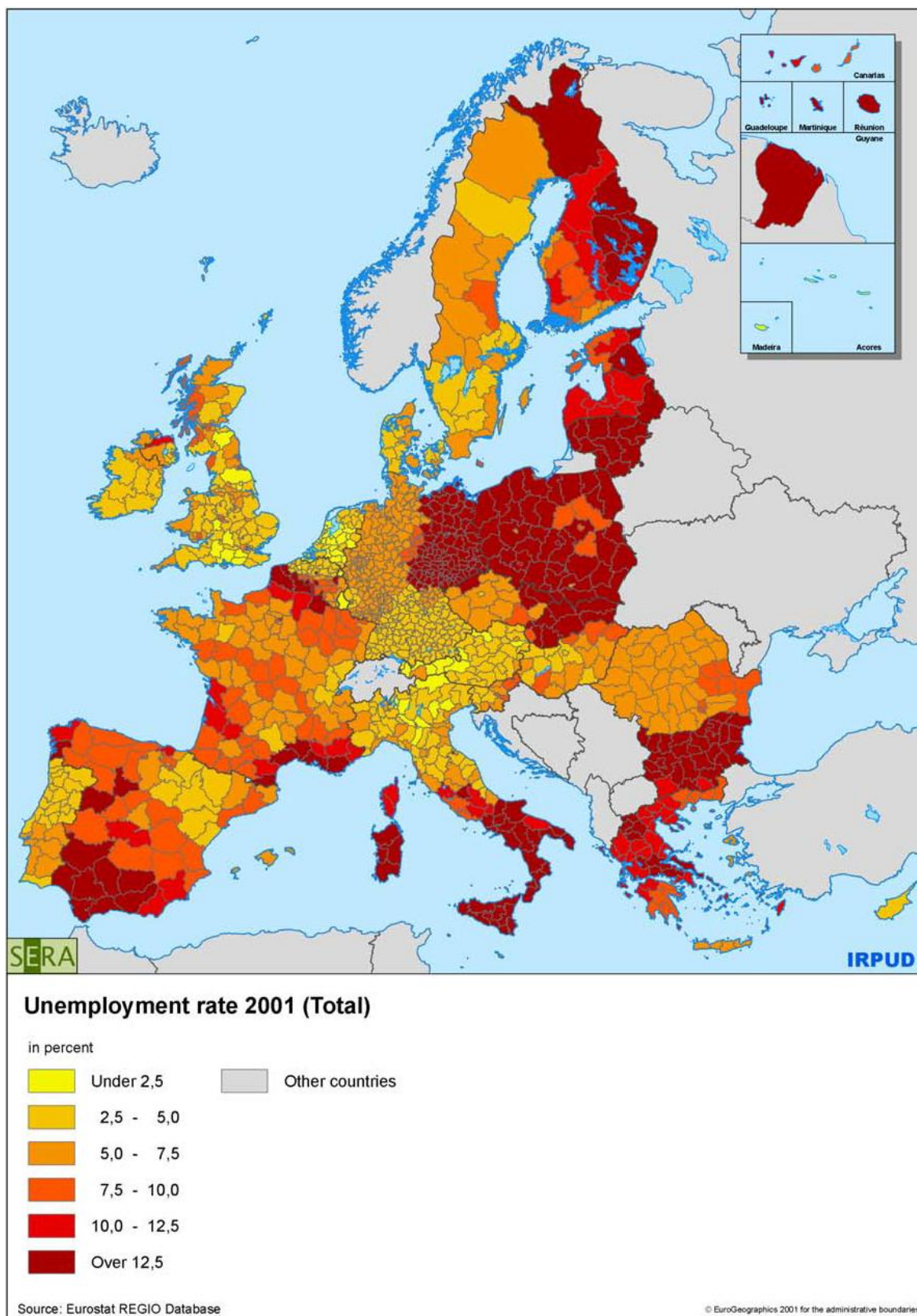

A rurális települések és térségek meghatározása egyes országokban
Forrás: Saját szerkesztés UNITED NATIONS (2007) alapján; Térkép: CARTOGRAPHIA

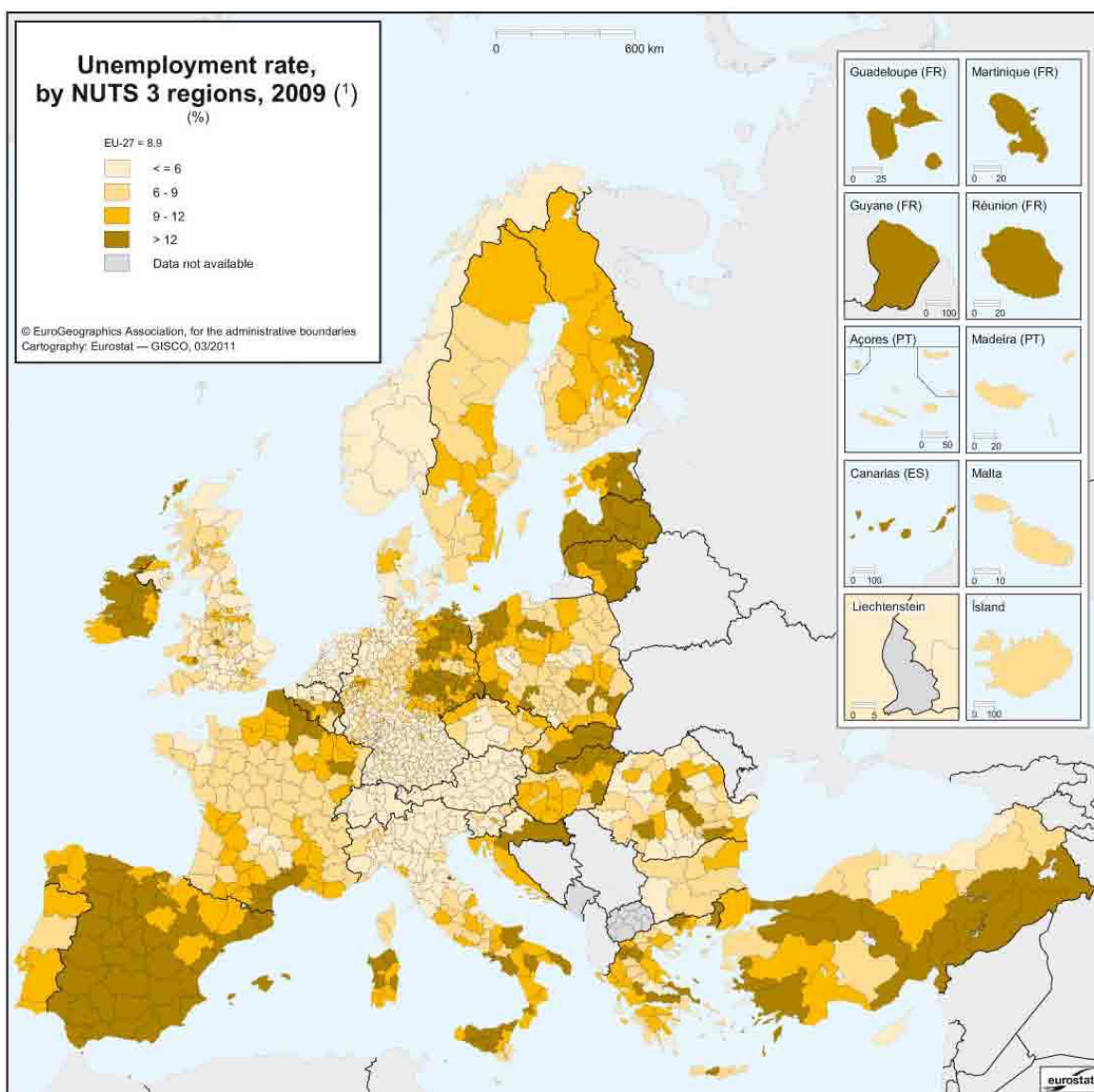
*Területi megoszlás az EU27 országaiban egy új város-vidék meghatározás szerint
(NUTS 3 szint)*

Forrás: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/rural_development/introduction

Munkanélküliségi arány az EU27 országokban, 2001 (%)

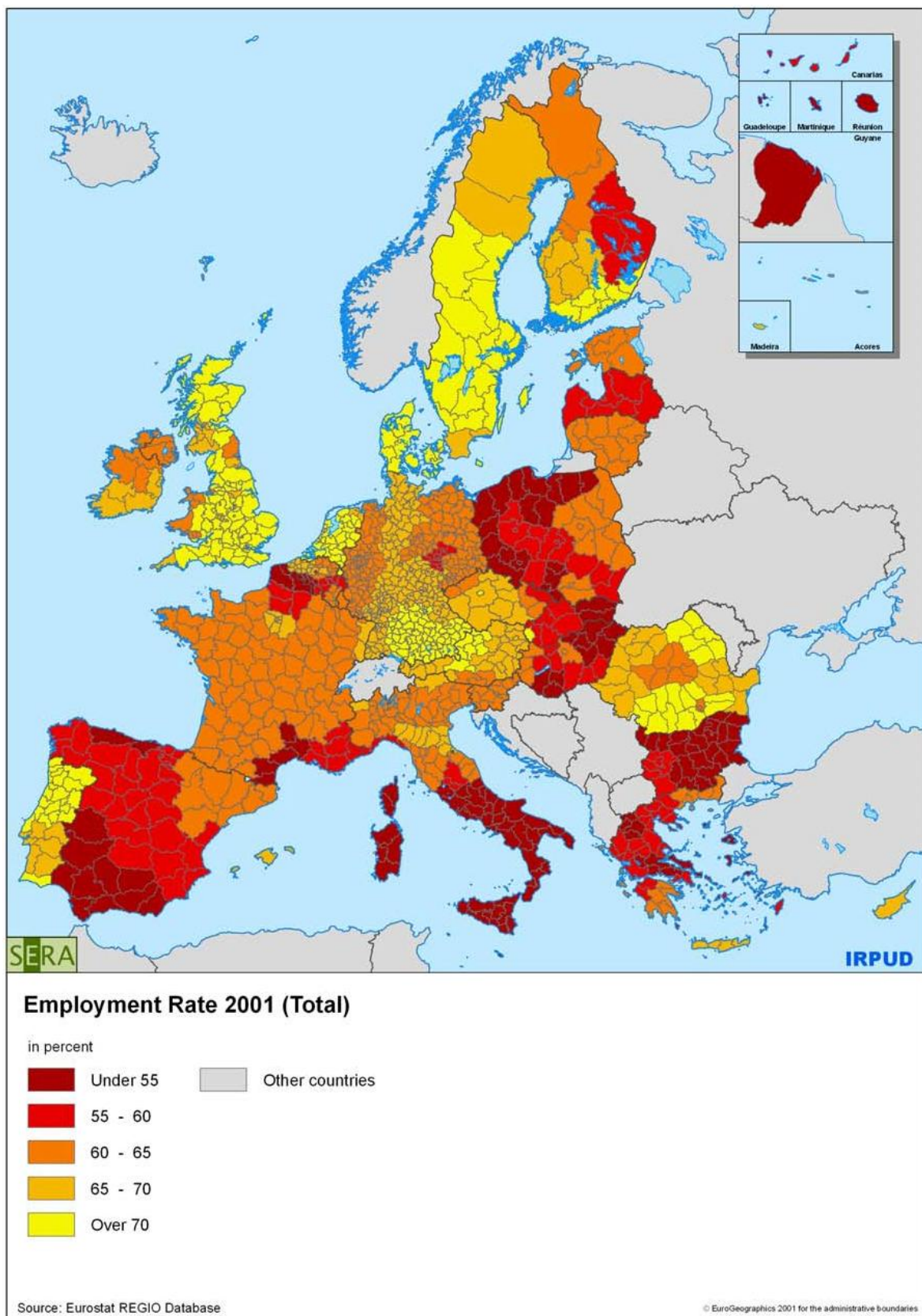
Forrás: COPUS (2006)

Munkanélküliségi ráta NUTS 3 szinten,¹¹ 2009 (%)

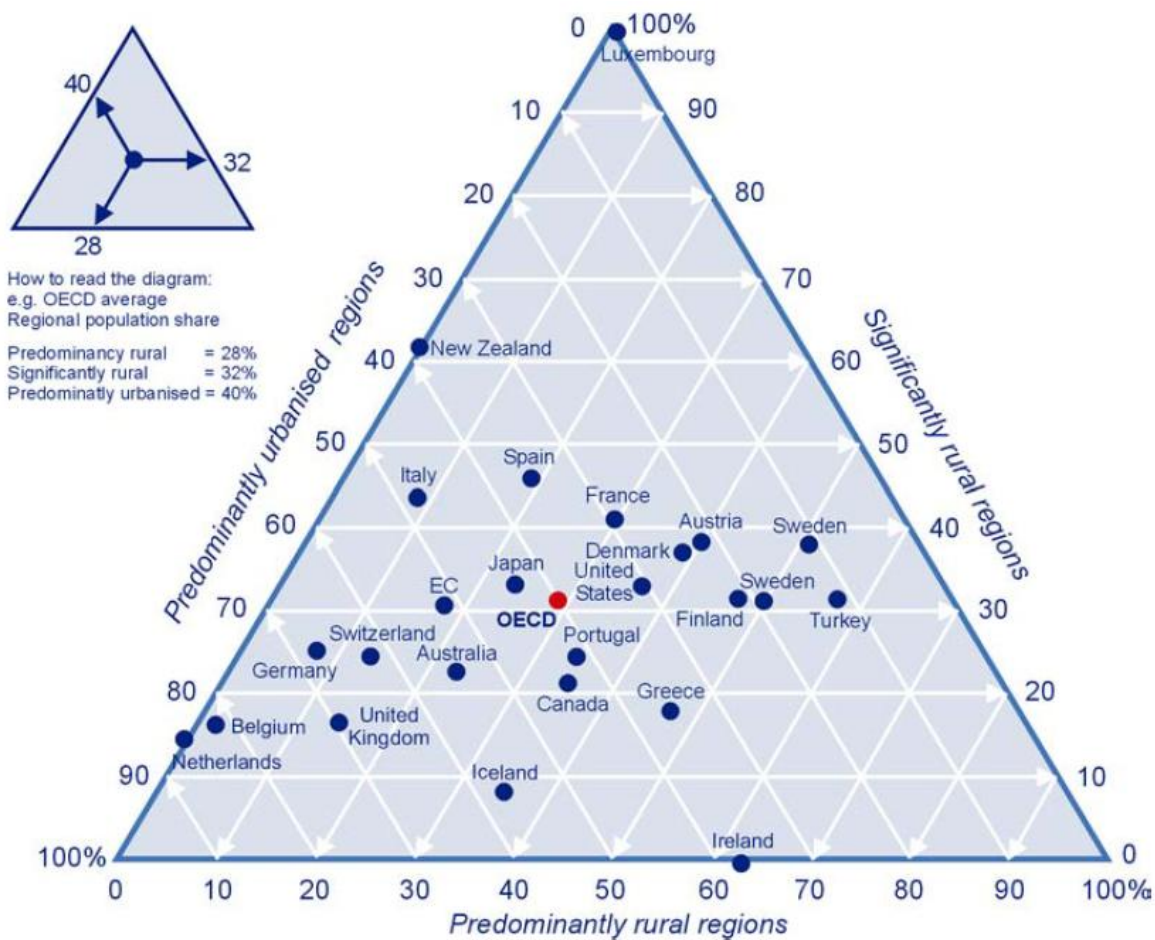
Forrás: EUROSTAT (2011)

¹¹ Belgium, Bulgária, Málta, Portugália, Izland, Norvégia, Svájc, Horvátország és Törökország esetében NUTS 2 szint.

Foglalkoztatottsági ráta az EU27 országokban, 2001 (%)

Forrás: COPUS (2006)

Egyes országok régiótípusonkénti népességmegoszlása (%)

Forrás: OECD in: UNITED NATIONS (2007)

Banff and Buchan	Aberchirder	1,103
	Banff	3,831
	Cairnbulg/Inverallochy	1,334
	Gardenstown	753
	Macduff	3,744
	Portsoy	1,878
	Rosehearty	1,169
	Sandhaven	770
	Whitehills	1,004
Buchan	Boddam	1,192
	Crimond	785
	Cruden Bay	1,596
	Fetterangus	425
	Hatton of Cruden	805
	Longside	821
	Maud	777
	Mintlaw	2,632
	New Deer	616
	New Pitsligo	1,033
	St Combs	676
	St Fergus	608
	Strichen	956
	Stuartfield	711
Formartine	Balmedie	2,042
	Cuminestown	432
	Fyvie	473
	Newburgh	1,352
	Oldmeldrum	2,187
	Pitmedden	1,396
	Potterton	945
	Rothienorman	572
	Tarves	868
	Turniff	4,575
Garioch	Blackburn	2,080
	Insch	1,757
	Kemnay	3,707
	Kintore	3,302
	Newmachar	2,320
Marr	Aboyne	2,200
	Alford	2,208
	Huntly	4,312
	Tarland	535
	Torphins	1,108
Kincardine & Mearns	Drumoak	814
	Gourdon	602
	Inverbervie	2,006
	Johnshaven	608
	Laurencekirk	2,155
	Newtonhill	3,014
	St Cyrus	1,034
Remainder of Rural Aberdeenshire LAG Area		70,102
Total Population		147,725

A Rural Aberdeenshire Helyi Akciócsoport települései

Forrás: http://www.aberdeenshireleader.org/LAG_Area/documents/SettlementsforWEBSITE.pdf

A prominencia interjú kérdései:

A helyi erőforrásokon alapuló önellátásra való törekvés megjelenése az Eger Vidék Kincsei Akciócsoportban

(Prominencia interjú)

1. Milyen tényezők hatására jött létre az Eger Vidék Kincsei Helyi Akciócsoport településszövetsége? (Több lehetséges válasz is megengedett)
 - a. Kultúrföldrajzi és tájhatárok
 - b. A környező város ellátó övezetének létrehozása
 - c. Közigazgatási határhoz történő alkalmazkodás
 - d. Korábbi területi együttműködés hatására
 - e. Helyi gazdasági kohézió alapján (mezőgazdaság, bányászat, ipar, turizmus)
 - f. Helyi identitásra épülve
 - g. Szakértői vélemény hatására
 - h. Politikai nyomás hatására
2. Melyek voltak a legfőbb prioritások a LEADER stratégia megalakításánál?
3. Ezek közül mely prioritások szolgálják a régió önellátásának növelését?
4. Mi a véleménye a helyi termékpálya kialakításának szükségességéről és a regionális klaszterszintű együttműködésekről?
5. Hogy áll a térség ezekben a kérdésekben?
6. Soroljon fel olyan helyi termékeket és szolgáltatásokat, amelyekre kitüntetett figyelmet szánnak a fejlesztési stratégia intézkedéseiben!
7. Melyek az eddig elért legnagyobb eredmények ebben a témakörben?
8. Ön szerint térsége belátható időn belül alkalmas lehet-e arra, hogy komolyabb fejlesztési pénzek nélkül is talpon maradjon?
 - a. Igen, mert a térségi együttműködés komoly gazdasági sikereket mutat fel
 - b. Igen, de kisebb településszámmal
 - c. Igen, de ehhez még szükséges egy támogatási periódus
 - d. Nem, mivel erre nem adottak a partnerségi feltételek
 - e. Nem, mivel a térségben nem alakult ki a megfelelő gazdasági bázis
9. Melyek voltak a LEADER program lebonyolítási nehézségei a 2007-2013-as időszakban?

Magyar nyelvű szakmai kérdőív az akciócsoporthoz tagjai számára:

A helyi erőforrásokon alapuló önellátásra való törekvés megjelenése az Eger Vidék Kincsei Akciócsoporthoz

(Szakmai kérdőív)

Neme: nő férfi

Életkor-kategória: 30 év alatt, 31-49, 50-

Iskolai végzettség: középfokú technikum főiskolai egyetemi

1. Miért lett tagja az Eger Vidék Kincsei Helyi akciócsoporthoz? (Több lehetséges válasz is megengedett)
 - a. Személyesen/vállalkozással/szervezetemmel részt kívántam venni a régió jövőjének alakításában
 - b. A civil szervezetem elindításának/működtetésének biztosítása végett
 - c. A vállalkozásom gazdasági helyzetének javítása miatt
 - d. Településfejlesztési/vidékfejlesztési projektek megvalósítása miatt
 - e. Egyéb:
2. Melyek Ön szerint az Akciócsoporthoz stratégiájának legjelentősebb elemei? (Több lehetséges válasz is megengedett)
 - a. A vidék szellemi és épített örökségének megőrzése
 - b. Erős vidéki életközösségek kialakítása,
 - c. Az együttműködési képességek javítása, a partnerkapcsolatok és a helyi identitás erősítése
 - d. A térség gazdasági szereplőinek és településeinek erősítése
 - e. A vidéki életszínvonal növelése
 - f. Helyi termékek és szolgáltatások versenyképességének növelése
 - g. A helyi termékek hozzáadott értékének növelése
 - h. A turizmus térségi aktivitásának növelése
 - i. Rendezett természeti környezet és ápolott, vonzó településkép kialakítása
 - j. Népi mesterségek újraélesztése, ápolása, rendszerbe kapcsolása
 - k. Egyéb:

3. Mi az, amit hiányol a stratégiából? (Több lehetséges válasz is megengedett)
 - a. Megújuló energiaforrások feltárása és hasznosítása
 - b. Helyi termékpálya kialakítása
 - c. A gazdasági önellátásra való törekvés hangsúlyossága
 - d. A lakosság környezettudatosságának növelése
 - e. Fenntartható térségi hulladékgazdálkodás kialakítása
 - f. Egyéb:
 - g. Semmit sem hiányolok
4. Fontosnak tartja-e az önellátásra való törekvést a LEADER program projektjeit illetően?
 - a. Igen és pedig az élelmiszerellátásban, erdőgazdálkodásban
 - b. Igen, elsősorban a borvidék fejlesztésében
 - c. Igen, elsősorban az energiafüggetlenség elérésében (megújuló energiaforrások)
 - d. Igen, komplex módon, helyi termékpályák kialakításával
 - e. Nem
5. Ismer-e olyan beruházásokat, fejlesztéseket, amelyek közvetlenül vagy közvetve érintik az önellátás témakörét?
 - a. Igen, helyi termékfejlesztés témakörében (pl:...)
 - b. Igen, de legfőképp a piacra jutás elősegítésben
 - c. Igen, a helyi energiaellátásban
 - d. Nem
6. Ön szerint a jelenlegi helyzet mennyire segíti elő a helyi termékek megjelenését?
 - a. Az akciócsoporthoz eddigi projektjei jelentősen hozzájárultak a helyi termékpályák megindításában
 - b. Érzékelhetőek pozitív változások, de csak kezdeti jelleggel és a jövő bizonytalan
 - c. Nem segíti elő.
 - d. Javaslat? (pl:..)
7. Ön miben látja a térség kitörésének és stabil gazdaságának útját?
 - a. Helyi termékpályák beindításában
 - b. A megújuló energiaiparban
 - c. A helyi termékek és szolgáltatások jobb marketingjében
 - d. A települések, vállalkozók és a civilek bővülő kapcsolati hálózatában
 - e. Magas szakmai minőséggel rendelkező, régiómenedzsment tanácsadó szervezetben
 - f. Egyéb:

Angol nyelvű prominencia kérdőív a HACs-vezetők számára:

Managerial Questionnaire

The appearance of local resource-based self-sufficiency trends in LEADER programme

For the manager of The Local Action Group

Gender

Female

Male

Age

-30

31-49

50-

Education

Secondary education

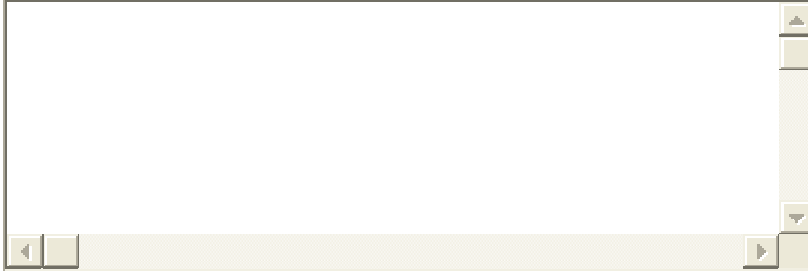
College

University

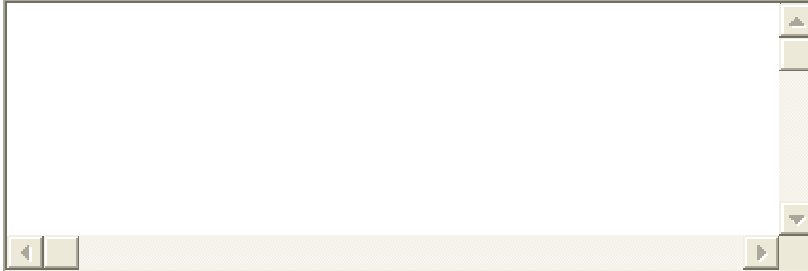
1. What factors created the foundation of Rural Aberdeenshire Local Action Group association? (Multiple answers can be picked)

- ☐ Cultural and natural landscape borders
- ☐ To create a supply-zone for the neighbouring town
- ☐ Adaptation to administrative boundaries
- ☐ Follow-up previous spatial co-operation
- ☐ Based on local economic cohesion
- ☐ Based on local identity
- ☐ Impact of an expert's opinion
- ☐ Impact of political pressure
- ☐ Other:

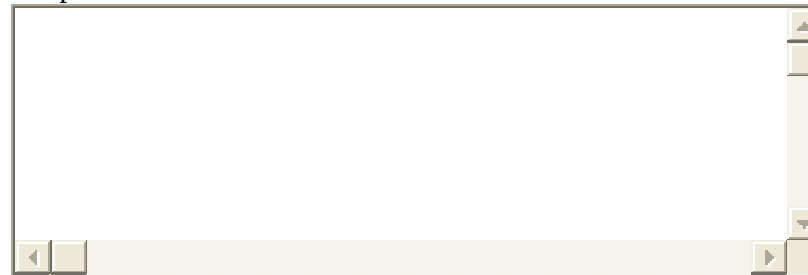
2. What were the key priorities in the creation of the LEADER strategy?

A large, empty rectangular text box with a light beige background and a thin black border. It features standard scrollbars on the right and bottom edges.

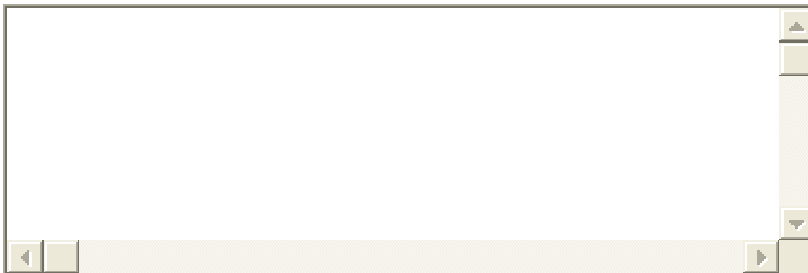
3. From these which priorities support the development of self-sufficiency in the region?

A large, empty rectangular text box with a light beige background and a thin black border. It features standard scrollbars on the right and bottom edges.

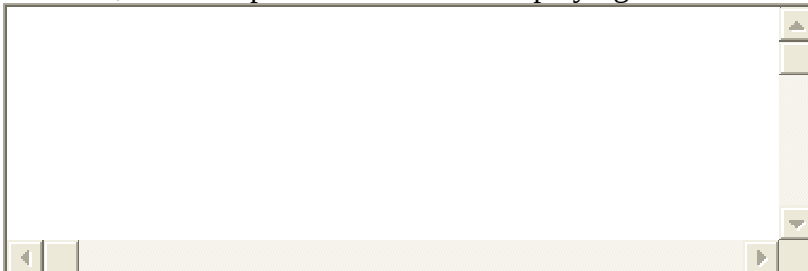
4. What is your reaction to the necessity of local product path creation and regional cluster co-operation?

A large, empty rectangular text box with a light beige background and a thin black border. It features standard scrollbars on the right and bottom edges.

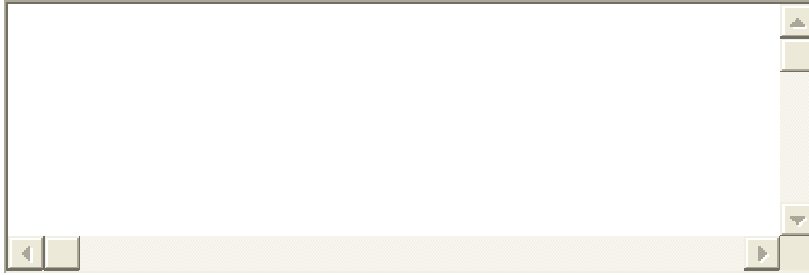
5. How is the current situation in this issue in the region?

A large, empty rectangular text box with a light beige background and a thin black border. It features standard scrollbars on the right and bottom edges.

6. Please, list local products and services playing crucial role in the strategy!

A large, empty rectangular text box with a light beige background and a thin black border. It features standard scrollbars on the right and bottom edges.

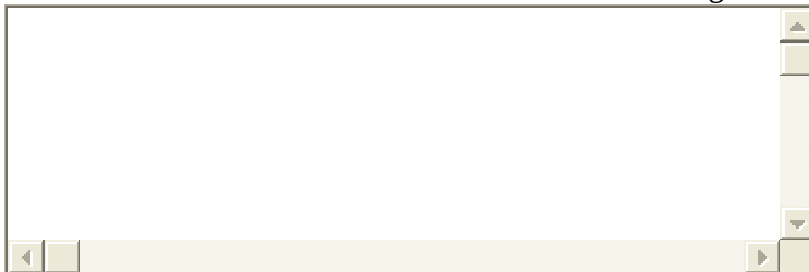
7. What are the greatest results in this theme/subject?

A large, empty rectangular text box with a light beige background and a thin black border. It has small navigation icons (back, forward, up, down) in the corners.

8. In your opinion will the region be able to subsist without great financial support in the (near) future?

- ☐ Yes, because spatial cooperation is economically succesful
- ☐ Yes, but just with less joining settlements
- ☐ Yes, but we do need one more financial period
- ☐ No, because partnership conditions are not appropriate
- ☐ No, because the appropriate economic basis in the region has not been formed yet

9. What were the main difficulties in the arrangement of LEADER 2007-2013?

A large, empty rectangular text box with a light beige background and a thin black border. It has small navigation icons (back, forward, up, down) in the corners.

Angol nyelvű szakmai kérdőív az akciócsoporthoz tagjai számára:

Professional Questionnaire

The appearance of local resource-based self-sufficiency trends in Rural Aberdeenshire Local Action Group

For the members of The Local Action Group

Gender

Female

Male

Age

-30

31-49

50-

Education

Secondary education

College

University

1. Why did you become a member of the Rural Aberdeenshire Local Action Group?

(More answers are possible)

- ☐ I / my company / my organization wanted to participate in the creation of the future of our region
- ☐ In order to help the starting up/ operation of my NGO
- ☐ To improve the economic situation of my company
- ☐ Accomplish rural development projects
- ☐ Other:

2. What are the most important issues of the LAG's strategy? (More answers are possible)

- ☐ Rural transport issues
- ☐ Access to training and improving skills in the rural workforce
- ☐ Sustaining essential rural services
- ☐ Opportunity for co-operative marketing
- ☐ Local housing issues
- ☐ Improving business performance and competitiveness
- ☐ The challenge of retaining young people in the area
- ☐ Renewable energy solutions for business and communities
- ☐ How to encourage younger people into the agriculture sector
- ☐ Recognising and enhancing the cultural and natural environment
- ☐ Improving access to social, recreational and commercial facilities
- ☐ Sustainable Communities
- ☐ Sustainable Energy issues
- ☐ Innovative Value Added Products and Markets
- ☐ Sustainable Tourism Development
- ☐ Innovative Micro Enterprise
- ☐ Versatile Rural Workforce
- ☐ Other:

3. What do you miss from the strategy? (More answers are possible)

- ☐ Create local product paths
- ☐ More emphasis for pursuit of self-sufficiency
- ☐ Increase the environmental awareness of rural communities
- ☐ Sustainable rural waste management
- ☐ Other:

4. Is the pursuit towards self-sufficiency in LEADER projects important for you?

- ☐ Yes, mainly in connection with food sector and forestry
- ☐ Yes, mainly in connection with energy self-sufficiency (renewable energy)
- ☐ Yes, mainly in connection with the building-up of local product paths
- ☐ No
- ☐ Other:

5. Do you know investments and development projects concerning self-sufficiency directly or indirectly?

- ☐ Yes, mainly in connection with local product development
- ☐ Yes, mainly in connection with market access of local products
- ☐ Yes, mainly in connection with local energy supply
- ☐ No

6. How do you think the current situation facilitates to the emergence of local products?

- ☐ Our LAG's previous projects significantly contributed to start local product paths
- ☐ There are positive alterations, but just with early nature and the future is uncertain
- ☐ It doesn't facilitate at all
- ☐ Any suggestion

Following the previous question: Any Suggestion:

7. What is the take-off point of the region and the stable rural economy in Aberdeenshire in your opinion?

- ☐ Start up local product paths
- ☐ Renewable energies
- ☐ Better marketing of local products and services
- ☐ Broadening relationship networks of settlements, companies and the civil society
- ☐ A regional management consulting organisation with high-quality professionals

Az interjú és a kérdőívek anyagainak forrása: Saját szerkesztés

Irodalomjegyzék

ALLEFRESDE, Maurice (1992): Helyi fejlesztés helyi erőforrások, PC Lemezújság, 1992. 28. szám, Lyon, Franciaország

CARTOGRAPHIA: Középiskolai földrajzi atlasz; Budapest, Cartographia Bt., 120 p.

CHESHIRE, Lynda (2006): Governing Rural Development – Discourses and Practises of Self-help in Australian Rural Policy – (Perspectives on Rural Policy and Planning), Bodmin, Cornwall, Great Britain, MPG Books Ltd., Ashgate Publishing, 173 p.

COPUS, Andrew; WEINGARTEN, Peter; LINDNER Christian et al. (2006): Study on Employment in Rural Areas, Aberdeenshire, European Commission Directorate General for Agriculture, 233 p.

CSATÁRI Bálint (2000): A magyarországi kistérségek vidékiségekritériumai. In: Magyarország területi szerkezet és folyamatai az ezredfordulón. Szerkesztette: Horváth Gy. – Rechnitzer J. Pécs, MTA Regionális Kutatások Központja, pp. 193-217.

CSIZMADIA Zoltán (2009): Együttműködés és újitóképeség – Kapcsolati hálózatok és innovációs rendszerek regionális sajátosságai; Budapest, Napvilág Kiadó, 254 p.

DIAKOSAVVAS, Dimitris (2006): Coherence of Agricultural and Rural Development Policies – The Development Dimension; Paris, France, OECD Publishing, 415 p.

Európai Bizottság Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Főigazgatóság (2006): A LEADER-megközelítés, Luxembourg: Az Európai Közösségek Hivatalos Kiadványainak Hivatala,

EUROSTAT (2011): Agriculture and fishery statistics - Main results - 2009–10, European Union, Publications Office of the European Union, 152 p.

EUROSTAT (2011): Eurostat regional yearbook, European Union, Publications Office of the European Union, 235 p.

FARKAS Beáta, LENGYEL Imre, LUKOVICS Miklós (2010): Regionális versenyképesség és területi kohézió az Európai Unióban – in: Süli- Zakar István (2010): A terület- és településfejlesztés alapjai II., Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, pp. 238-260.

FEJES Richárd Zsolt (2011): Energiahatékonyság elemzése egy egri közintézmény projektpéldáján keresztül – In: Tudomány – Felsőfokon, Válogatás kiváló diplomamunkákból, szakdolgozatokból 2011, Szárliget, Új Tudós Kiadó, pp. 60-89.

Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Értesítő – A Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium Hivatalos Lapja, LXI. évfolyam 2. szám, 2010. május 21. Budapest, 193 p.

G. FEKETE Éva, Dr. (2009): Helyi termékek előállítása és értékesítése a Zala Termárvölgyben, Kutatási zárótanulmány, Zala Termárvölgye Egyesület, Zalaszentgrót, 84 p.

Government Statistical Service; Department for Environment Food and Rural Affairs (2012): Statistical Digest of Rural England 2012, United Kingdom, 118 p.

HARDING, Alan (1999): North American Urban Political Economy, Urban Theory and British Research, British Journal of Political Science 29(4), PP. 673–698.

JESSOP, B., PECK, J. and TICKELL, A. (1999): Retooling the Machine: Economic Crisis, State Restructuring and Urban Politic, Chapter 9, in A. E. G. Jonas and D. Wilson (eds), The Urban Growth Machine, Albany: State University of New York Press

JUHÁSZ Árpád, LÁNG István, NAGY Zoltán, MIKA János, et al. (2009): Megújuló energiák; Budapest, Sprinter Kiadói Csoport, 229 p.

KOVÁCS Krisztián (2007): Az európai energia- és klímapolitika egysége: húszas célok – Európai Tükör – A Külügyminisztérium folyóirata, XII. évfolyam 4. szám, pp. 130-134.

KOVÁCS Krisztián (2007): Az európai energia- és klímapolitika egysége: húszas célok – Európai Tükör – A Külügyminisztérium folyóirata, XII. évfolyam 4. szám, pp 130-134.

KOVÁCS Teréz (2012): Vidékfejlesztési politika; Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 223 p.

LEAN, Geoffrey (2000): Our Planet - The magazine of the United Nations Environment Programme. 16. kötet 4. szám 30 p.

LUKÁCS Gergely Sándor (2009): Megújuló energia és vidékfejlesztés; Magyar Tudományos Akadémia Észak-magyarországi Ökoenergetikai és Környezetipari Társult Kutatócsoportja, Budapest, Szaktudás Kiadó Ház Zrt., 265 p.

LUKÁCS Gergely Sándor et al. (2005): Heves megye zöldenergia tartalékai és a hasznosítás feltételei; Gyöngyös, MTA – Károly Róbert Észak-magyarországi Regionális Kutatócsoport, 240 p.

Magyarországi LEADER Központ, Magyarországi LEADER Közhasznú Egyesület (2007): LEADER Zöld Könyv – Tervezet, Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium, Budapest, 48 p.

MOSELEY, Malcolm J. (2003): Local Partnerships for Rural Development – The European Experience; Trowbridge, United Kingdom, Cromwell Press, CABI Publishing, 210 p.

NEMES Gusztáv (2000): Az Európai Unió vidékfejlesztési politikája – az integrált vidékfejlesztés lehetőségei, - in: Közgazdasági Szemle, XLVII. évfolyam, 2000. június, pp. 459-474.

NÉMETH Nándor et al. (2010): Helyi termékek értékesítési csatornái Magyarországon – Helyzetelemzés, a „Helyi Kezdeményezésű Gazdaságfejlesztési Programok Értékelése” című kutatás résztanulmánya, Gyulaj, Pannon. Elemző Iroda Kft., 36 p.

PETERS, Rob (2010): EU Rural Review- The Magazin from the European Network for Rural Development, 2010. May, 68 p.

ROHONYI Péter (szerk.), (2007): Energiaforradalom, A fenntartható energiagazdálkodás lehetőségei Magyarországon a 21. században; Veszprém, Prospektus Nyomda, 54 p.

RUSZKAI Csaba (2009): A LEADER program kezdetei az Európai Közösségben és Magyarországon. - In: Pajtkókné Tari I. - Tóth A. (szerk.): Változó Föld, változó társadalom, változó ismeretszerzés. Eszterházy Károly Főiskola Földrajz Tanszék, Eger, pp. 337-344. ISBN 978-963-9894-29-7

RUSZKAI Csaba (2009): A területiség vizsgálata a LEADER fejlesztési módszertan keretén belül - PhD konferenciakötet Szeged 2009. március - elektronikus kiadvány p.17

SEMBERY Péter, TÓTH László (2004): Hagyományos és megújuló energiák; Budapest, Szaktudás Kiadó Ház, 522 p.

SEPPÄNEN, Olli (2009): Az Európai Parlament elfogadta a Megújuló Energiaforrások Felhasználása című irányelvet, – (ford.: Barna E.) – in: Magyar Épületgépészet, LVIII. évfolyam, 2009/4. szám, Budapest, Épületgépészet Kiadó Kft.

STAROSTA, Pawel (1994): Ruralization and Rurality: Three Perspectives. In Agricultural Restructuring and Rural Change in Europe. Eds. : Symes, D. - J. Jansen, A. Wageningen, Agricultural University, pp. 65-74.

SZOBOSZLAI Zsolt (2002): A lokális és térségi identitás néhány jellemzője - In: Glatz Ferenc: Területfejlesztés, rendszerváltás és az Alföld; Budapest, MTA Társadalomkutató Központ, Dabas Jegyzet Kft., pp. 59-77.

TÓTH Péter (2004): A magyar mezőgazdaság az Európai Unióban – Magyar EU Figyelő, Európai mindennapok I, Az Európai Unió Kommunikációs Közalapítvány kiadványsorozata; Budapest, Kaposvári Nyomda Kft. 32 p.

ÚMVP Monitoring Bizottság (2009): Jelentés az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program végrehajtásának 2008. évi előrehaladásáról. Budapest, 86.p.

UNITED NATIONS (2007): Rural Households' Livelihood and Well-Being – The wye Group Handbook; Statistics on Rural Development and Agriculture Household Income, UNECE, FAO, OECD, The World Bank, Eurostat, New York and Geneva, United Nations Publication, 533 p.

VIDÉKI TERÜLETEK EURÓPAI MEGFIGYELŐKÖZPONTJA (2005): A helyi termékek értékének növelése, - in: Európai Bizottság: LEADER+ Magazin, 2005/2. szám, Brüsszel, 50 p.

VIDÉKI TERÜLETEK EURÓPAI MEGFIGYELŐKÖZPONTJA (2007): Válogatás a LEADER+ keretében megvalósult legjobb gyakorlatokból, Brüsszel, Európai Bizottság, 76 p.

WALLACE, Claire (2005): Trends in Social Capital Across The Union University of Aberdeen, Scotland

WARD, Kevin (1996): Rereading Urban Regime Theory: A Sympathetic Critique, Geoforum, Volume 27, Issue 4, University of Manchester, pp. 427–438.

WILLIAMS, Colin (2002): Harnessing community self-help: some lessons from rural England, Local Economy, Volume 17(2), pp. 136-46.

Internetes oldalak: (Zárójelben az utolsó letöltés dátuma)

http://ec.europa.eu/agriculture/rurdev/index_en.htm (2012. 09. 10.)

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/rural_development/introduction (2012. 09. 10.)

<http://eur-lex.europa.eu/Notice.do?mode=dbl&lang=de&ihmlang=de&lng1=de,hu&lng2=cs,da,de,el,en,es,et,fi,fr,hu,it,lt,lv,nl,pl,pt,sk,sl,sv,&val=404124:cs&page=> (2012.11.18.)

<http://helyipiac.hu/main/hir/1/100/Helyi-Termek-Vedjegy-Cimke-hasznalati-szabalyzat> (2012. 08. 18.)

<http://www.aberdeenshireleader.org/> (2012. 10. 03.)

http://www.aberdeenshireleader.org/images/lag_area_map.gif (2012. 09.25.)

<http://www.euvonal.hu/index.php?op=mezogazdasag&id=189> (2012. 09.12.)

<http://www.foodnavigator.com/Legislation/European-local-food-logo-professionalised-local-food-systems-proposed> (2012. 09. 15)

<http://www.helyitermekmagazin.hu/2012/kiemelt-hirek/unios-oltalom-alatt-a-%E2%80%9Ekalocsai-fuszerpaprika-orlemenye%E2%80%9D/> (2012. 08. 21.)

<http://www.mnvh.hu/ptPortal/index.php?mod=news&action=showNews&newsid=9485&lang=hu> (2012. 09. 11.)

http://www.orszagoshelyitermek.hu/helyi_termek (2012. 08. 17.)

http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0027_AVF7/ch01s03.html (2010. 11. 08.)

<http://www.terport.hu/videkfejlesztes/altalanos-informaciok> (2012. 08. 25.)

<http://www.terport.hu/videkfejlesztes/leader> (2012. 08. 05.)

<http://www.terport.hu/videkfejlesztes/uj-magyarorszag-videkfejlesztési-program> (2012. 09. 11.)

<http://www.vati.hu/index.php?page=main&menu=19785&langcode=hu> (2012. 08. 07.)

<http://www.videkesgazdasag.hu/index.php?id=50-eves-a-kozos-agrarpolitika> (2012. 07. 28.)

<http://www.videkesgazdasag.hu/index.php?id=elindul-a-daranyi-ignac-terv-megvalositasa> (2012. 08. 02.)

<http://www.videkfejlesztes.net/oktatas/videkfejlesztési-tananyag/> (2012. 07. 15.)

www.ujszecsenyiterv.gov.hu (2012. 08. 05.)

Dokumentumok, tervek, törvények és adatbázisok:

Agrárgazdaság fejlesztéséről szóló 1997. évi CXIV. törvény

Darányi Ignác Terv: A Nemzeti Vidékstratégia (NVS 2012-2020) végrehajtásának keretprogramja

Eurostat adatbázisa

Helyi Vidékfejlesztési Stratégia – Eger Vidék Kincsei

Központi Statisztikai Hivatal (KSH) adatbázisa

Központi Statisztikai Hivatal (KSH) adatbázisa

Nemzeti Vidékfejlesztési Terv 2004

OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development - Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet) adatbázisa

Scotland Rural Development Programme LEADER 2007-2013, Rural Aberdeenshire Local Development Strategy

Területfejlesztésről és területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény

Új Magyarország Vidékfejlesztési Program 2007-2013

Új Széchenyi Terv